

1982 ANAYASASI ÇERÇEVESİNDE CUMHURBAŞKANININ SİYASİ VE CEZAI SORUMLULUĞU*

(THE POLITICAL AND CRIMINAL LIABILITY OF THE PRESIDENT OF THE
REPUBLIC UNDER 1982 TURKISH CONSTITUTION)

O. Serkan Gülfidan*

ÖZ

1982 Anayasası örneğinde görüldüğü gibi, cumhurbaşkanının sorumluluk rejiminin bütünüyle ve açıkça öngörülmemiş bulunmadığı anayasal düzenlerde cumhurbaşkanının sorumluluğu konusunda özellik arz eden husus, sorumluluğu taşıyan öznenin kimliği itibarıyla siyasi sorumluluk ile cezai sorumluluğun iç içe geçmiş olma ihtimalidir. Bu durumda, anayasal boşlukların ve/veya anayasal düzenlemelerde yer alan muğlak kavramların cezai sorumluluğun siyasi sorumluluktan ayırt edilmesini güçleştirmesi ve mevzubahis durumun cumhurbaşkanının sorumsuzluğu paradoksuna yol açması mümkündür.

Halbuki, demokrasi ile idare olunan cumhuri rejimlerde, kimsenin sahip olduğu makam itibarıyla kanunların üzerinde bir yer işgal etmesi mümkün olmadığı gibi, icrai tesir doğurabilecek nitelikte yetkilerle donatılmış bulunanların da bu yetkilerin kullanımından dolayı sorumsuz olmaları kabul edilemez. Bu itibarla, muasır demokrasilerde, kamu yet-

---

^H Hakem denetiminden geçmiştir.

* Bu makale, 31.12.2015 tarihinde Editörler Kurulu'na ulaşılmış olup, 22.02.2016 tarihinde birinci hakem; 01.04.2016 tarihinde ikinci hakem onayından geçmiştir.

İşbu makale, 10.10.2010 tarihinde Galatasaray Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Hukuku Anabilim Dalı'nda savunulup başarılı bulunan ve 2013 yılının Aralık ayında Türk Sosyal Bilimler Derneği tarafından düzenlenen Genç Sosyal Bilimciler Ödülleri'nde yüksek lisans tezi kategorisinde 2011-2013 yılı Genç Sosyal Bilimciler Ödülü'ne layık görülen "Cumhurbaşkanının Cezai Sorumluluğu" başlıklı yüksek lisans teziminin, bir bölümü itibarıyla güncellenmiş bir özeti mahiyetindedir.

* Araş. Gör., Doğu Üniversitesi Hukuk Fakültesi

kilerini kullananlar ile kamu arasındaki rabıta yetki sahiplerinin sorumluluk rejimleri üzerinden tesis edilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Cumhurbaşkanı, Vatana İhanet, Siyasi Sorumluluk, Cezai Sorumluluk

ABSTRACT

As is seen in the under 1982 Turkish Constitution, in a constitutional order in which the liability regime of the president of the republic has not been established in extenso and clearly, the main question about the liability of the president of republic is the probability of intertwinement of criminal liability with political liability. In this case, it is possible for the constitutional gap and/or obscure conceptions in constitutional provisions, to complicate the differentiation of the criminal liability from political liability and for the situation in question to cause an irresponsibility paradox of the president of the republic.

Whereas in republican regimes governed by democracy it is impossible for anyone to occupy a place beyond the laws in respect of his/her position, it is also unacceptable for those furnished with authority to avoid responsibility for his/her exercise of such authority. In this respect, the relationship between authority and the public has been established upon the liability regimes of the authority-possessors.

Keywords: *President of the Republic, High Treason, Political Liability, Criminal Liability*

***

2015 Türkiyesinde “Cumhurbaşkanı” başlığı altında bir şeyler söylemek çok tehlikeli¹.

---

¹ İşbu endişenin kaynağı, 5237 sayılı Türk Ceza Kanunu’nun “Cumhurbaşkanına hakaret” kenar başlıklı 299. madde hükmünün Türkiye Cumhuriyeti Devleti’nin 12. Cumhurbaşkanı olan Recep Tayyip Erdoğan’ın Cumhurbaşkanlığı döneminde sıklıkla kullanılıyor olmasıdır. 12. Cumhurbaşkanı Erdoğan döneminde ilgili hükmün işletilmesine dair istatistik veriler ve bu verilerin önceki dönemlerle mukayesesi için bkz. Kerem Altıparmak, “Adalet Tartışında Bir Merkel Davası Kaç Bin Erdoğan Davası Eder?”, 28.10.2015, <http://bianet.org/bianet/ifade-ozgurlugu/168711-adalet>

Merkezine belirleyici bulduğum “vatana ihanet” mefhumunu alarak 1982 Anayasası çerçevesinde cumhurbaşkanının sorumluluk rejimini irdelemeye gayret edecek olan makalem, ancak naçiz bir ilave (ya da başka bir deyişle ve kelimenin tam anlamıyla “yorum”) niteliği taşıyacak.

Kanaatimce, Cumhurbaşkanının sorumluluğu bahsinde, genel kabulleri şekillendiren üç temel sıkıntıdan bahsedilebilir: muhtelif nedenlerle cezai sorumluluk ile siyasi sorumluluğun tefrik edilmelerinin güç olması, Cumhurbaşkanının sorumsuzluğu dogması ve hükümet biçimini parlamentarizm çerçevesinde anlama çabası.

Makalemin dayanacağı temel paradigma ise şöyle özetlenebilir: Evvela, cumhuriyetlerde kural devlet başkanının sorumluluğudur. Sonra, 1982 Anayasası örneğinde olduğu gibi, meselenin açıkça tanzim edilmiş olmadığı ve bu konuda bir boşluk barındıran anayasal sistemlerde, cumhurbaşkanının sorumluluk rejiminin nasıl tesis edilmiş olduğunu tespit edebilmek, hukuki mantığın siyasi mantıktan, cezai sorumluluğun siyasi sorumluluktan, Anayasa Hukuku’na dair kavramların Ceza Hukuku kavramlarından ve yürürlükte olanın yerinde olandan ayrılmasını gerekli kılar. Yürürlükte olanın evrensel ilkeler (örneğin suç ve cezaların kanuniliği, cumhuri rejimlerin karakteristik özellikleri, yetki ve sorumlulukta paralellik vs.) çerçevesinde, yerinde olanın ise cumhurbaşkanının anayasal statüsü muvacehesinde belirlenmesi lazım gelir. Bu cümleden olmak üzere, siyasi sorumluluğun cezai sorumlulukla etkileşiminin sakıncalarının bertaraf edilebilmesi açısından bu iki tür sorumluluğun birbirlerinden kesin hatlarla ayrılarak tespit edilmeleri ve mesela cezai sorumluluk sahasında “cezacı” (varsayımı dışlayan) anlayışın “anayasacı” (varsayım-cı) anlayışa yeğ tutulması zaruridir. Diğer bir tabirle, örneğin, anayasal nizamın gerekleri (cumhurbaşkanına tanınan yetkiler, cumhurbaşkanının temsili karakteri) Cumhurbaşkanına sorumsuzluk ve/veya dokunulmazlık misali bağışıklıklar tanınmasını gerektirebilir. Ne var ki Cumhurbaşkanına bir bağışıklık tanınmasının yerinde olması başka bir şey Cumhurbaşkanına bağışıklık tanınmış olması başka bir şeydir. Kendisine bir bağışıklık tanınması daha munasip olacaksa dahi, mevzuatta açıkça ön-

---

tartısında-bir-merkel-davasi-kac-bin-erdogan-davasi-eder (16.12.2015). Türk Ceza Kanunu’nun 299. maddesinin Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi içtihatlarına aykırı olduğunu ve bu itibarla zımnen ilga edilmiş sayılması gerektiğini ileri süren bir görüş için ayrıca bkz. Yaman Akdeniz/Kerem Altıparmak, “TCK 299 Olmayan Hükümün Gazabı Mı?”, Güncel Hukuk, Ekim 2015, 10-142, ss. 42-44.

görülmediği müddetçe Cumhurbaşkanı herhangi bir bağışıklığın yararlanıcısı olamaz.

GİRİŞ

Demokrasi ile idare olunan cumhuri rejimlerde, kimsenin sahip olduğu makam itibarıyla kanunların üzerinde bir yer işgal etmesi mümkün olmadığı gibi, icrai tesir doğurabilecek nitelikte yetkilerle donatılmış bulunanların da bu yetkilerin kullanımından dolayı sorumsuz olmaları kabul edilemez. Asıl olarak, cumhuriyet fikrinin genele yayılmasının bir neticesini teşkil eden ve yönetenlerin sorumluluğunun zaruri olması esasına dayanan bu anlayış, sosyal planda hak felsefesinin ödev telakkisine baskın gelmesi ve kaderci mülhazaların terk edilmesi ile izah edilebilir². Diğer bir ifadeyle, monarşi cumhuriyet geçişinde, egemenliğin kaynağı hususunda vuku bulan kırılma, yönetenlerin meşruiyetleri üzerinde doğrudan bir tesir göstererek, kamu yararının bütünüyle yönetenlerin şahsında toplanmakta olduğu kabulünü çürütmüştür. Bahusus, merkezine topluluktan ziyade bireyi yerleştiren ve adaleti iktidara yeğ tutan hümanist ideolojinin başatlığında, sivil toplumun yatay projesi, devlet fikrinin dikey mantığına karşı gelmekte; hakkaniyete duyulan ihtiyaç, iktidarın kullanımından kaynaklanan adaletsizliklere gösterilecek tepkinin nirengi noktasını oluşturmakta ve eşitlik ilkesi, bireyler arasındaki bütün farklılaştırma çabalarını, hiyerarşik mülhazaları reddetmektedir³.

Bu itibarla, muasır demokrasilerde, kamu yetkilerini kullananlar ile kamu arasındaki rabıta, genel olarak özel hukuka ilişkin sorumluluk, cezai sorumluluk ve siyasi sorumluluk biçiminde gruplara ayrılabilir olan, yetki zilyedlerinin sorumluluk rejimleri üzerinden tesis edilmektedir⁴.

² Bu yönde bkz. Roger Bernardini, “La Responsabilité Pénale des Décideurs”, *Revue Pénitentiaire et de Droit Pénal*, sayı: 1, 2004, pp. 13-26, s. 16.

³ José Delfont, *Responsabilité Pénale et Fonction Politique*, Paris, L.G.D.J., 2006, s. 1.

⁴ Burada hemen ifade etmek lazım gelir ki, bahsi geçen cumhuri ideolojik evrimin, özellikle kendine özgü bir mantığı ve özerkliği haiz olan, özü itibarıyla sadeleştirici ve eşitleyici bir zemine sahip olarak, hukukun suçun olduğu her anda ve suç işleyen herkes için uygulanmasının gerekmekte olduğu düsturuna dayanan ceza hukuku sahasında etki göstermemesi düşünülemez. Bu cümleden olmak üzere, cumhuriyet rejiminin devlet başkanının, monarşinin kötülük yapması ihtimal dahilinde dahi olmayan devlet başkanından ayrılmış olmasının neticesinde, monarkın aksine, cumhurbaşkanının kategorik olarak/varoluşsal biçimde cezai yönden sorumsuz olduğunun ileri sürülemeyeceği aşikardır. Bu yönde bkz. Yves Bot, “Principes Constitutionnels

Cezai sorumluluk, basitçe, suç işlenmesi ile ortaya çıkar ve adli yargı kolunun ceza mahkemeleri önünde yargılanma ile gerçekleştirilir. 1982 Anayasası örneğinde görüldüğü gibi, cumhurbaşkanının sorumluluk rejiminin bütünüyle ve açıkça öngörülmuş bulunmadığı anayasal düzenlerde cumhurbaşkanının cezai sorumluluğu konusunda özellik arz eden husus ise, cezai sorumluluğun, sorumluluğu taşıyan öznenin kimliği itibariyle siyasi sorumluluk ile iç içe geçmiş olma ihtimalidir. Bu durumda, söz konusu anayasal boşluğun ve/veya anayasal düzenlemelerde yer alan muğlak kavramların cezai sorumluluğun siyasi sorumluluktan ayırt edilmesini güçleştirmesi ve mevzubahis durumun cumhurbaşkanının sorumsuzluğu paradoksuna⁵ yol açması mümkündür.

Anılan sebeplerle, cumhurbaşkanının sorumluluğu meselesi, bhusus 1982 Anayasası gibi konu hakkında bir anayasal boşluğun bulunduğu anayasal nizamlarda, cezai sorumluluğun siyasi sorumluluktan tefrik edilmesi esasına dayanan kapsamlı incelemeleri gerekli kılar. Bu itibarla, cumhurbaşkanının sorumluluğunun kural olması gerektiği paradigması çerçevesinde, 1982 Anayasası örneği özelinde cumhurbaşkanının siyasi ve cezai sorumluluklarının incelenmesi meselesine hasredilmiş bulunan bu çalışmada evvela cumhurbaşkanının monarktan, cezai sorumluluğun ise siyasi sorumluluktan ayrılması gayesiyle temel kavramlar tetkik edilecek, izleyen bölümdeyse 1982 Anayasası düzeninde cumhurbaşkanının sorumluluğu ele alınmaya gayret edilecektir.

I. Cumhurbaşkanı, Siyasi Sorumluluk, Cezai Sorumluluk

A. Cumhurbaşkanı - Monark Ayrımı

Devlet başkanlarının anayasal sistem içerisinde sahip oldukları roller gibi devlet başkanını ifade etmek için kullanılan terimler de devlet sistemlerine ve hükümet biçimlerine göre değişmektedir. Konumuz iti-

---

et Autonomie du Droit Pénal”, La Responsabilité Pénale du Président de la République, Ed.: Christophe Guettier, Armel Le Divellec, Paris, L’Harmattan, 2003, pp. 81-91, s. 81.

⁵ Bu yönde bkz. Fransız MilliMeclisi Anayasal Kanunlar, Yasama ve Genel İdare Komisyonu adına, dönemin Komisyon başkanı ve milletvekili M. Philippe Houillon tarafından hazırlanmış olup, 20.12.2006 tarihinde MilliMeclis Başkanlığı’na kaydedilmiş bulunan 3537 sayılı Rapor, M. Philippe Houillon, Rapport portant modification du titre IX de la Constitution, <http://www.assemblee-nationale.fr/12/pdf/rapports/r3537.pdf>, s. 30, 16.12.2015.

barıyla bizi alakadar eden “cumhurbaşkanı” terimi, cumhuri rejimlerde parlamenter sistemin ve yarı-başkanlık sisteminin devlet başkanlarını ifade etmektedir. Bu noktada, monarşilerin yıkılıp cumhuriyetlerin kuruluşundan sonra, monarşilerde monarkın haiz olduğu devlet başkanlığı makamını ikame etmesi için kurgulanmış bulunan cumhurbaşkanının, kuvvetler ayrılığı ve milli egemenlik/halk egemenliği teorileri icabı, monark ile organik bir bağının bulunmakta olmadığını ifade etmek lazım gelir.

Gerçekten de Cumhurbaşkanlığı, monarşilerin yıkılmasını takiben monarkın yerini alması için bulunmuş olan bir makamdır⁶. Başka bir deyişle, cumhurbaşkanlığı makamında bulunan cumhurbaşkanı, tarihsel süreçte, mutlak iktidarın sınırlandırılması arzusuyla girişilen mücadelenin⁷ neticesi olarak, parlamenter cumhuriyetlerin ortaya çıkışlarının akabinde devlet başkanının aldığı yeni konumun tezahürüdür.

Mutlak monarşilerde bütün iktidarı, yasama, yürütme ve yargı erklerini sınırsız olarak elinde bulunduran monarka karşı girişilen hürriyet mücadelesi kendisini önce İngiltere’de parlamentoculuk hareketleri ile göstermiştir⁸. İngiltere’de evrimsel olarak parlamentonun güçlenmesi neticesinde monark giderek sınırlandırılmış, evvela yargı ve yasama erklerinin kullanımını yitirerek sadece yürütme sahasında söz sahibi kılınmış ve sonrasında da bütünüyle simgesel bir konuma oturtulmuştur.

Mutlak monarşinin, monarkın sembolik yetkilerden fazlasına sahip olmadığı meşruti monarşiye evrilmesine yol açan bu İngiliz modeli, John Locke⁹ ve Montesquieu¹⁰ tarafından kuramsallaştırıldığı kabul edilen

⁶ Ahmet Kerse, *Türkiyede 1961 Anayasasına Göre Cumhurbaşkanı*, İstanbul, Sümer Matbaası, 1973, s. 1; Necat Akyıldız, *III. Cumhuriyet Rejimi (Cumhurbaşkanı’nın Anayasal Konumu Açısından)*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul, 1993, s. 7.

⁷ Aldıkaçtı bu hususu şöyle ifade etmektedir: “Esas Teşkilat hukukunun tarihi, Devlet başkanına karşı yapılan mücadelenin tarihidir”, Orhan Aldıkaçtı, *Modern Demokrasi-lerde ve Türkiyede Devlet Başkanlığı*, İstanbul, 1960, s. 9.

⁸ Bu yönde bkz. Jean-Pierre Machelon, “Le Role du Parlement Dans Les Démocraties Contemporaines”, *Le Parlement, Aujourd’hui*, Ed.: Alain Bockel, Dominique Rousseau, Henry Roussillon, İstanbul, Galatasaray Üniversitesi Yayınları, Beta Basım Yayım, 2005, s. 3.

⁹ John Locke ve kuvvetler ayrılığı teorisi hakkında bkz. İlhan F. Akın, *Kamu Hukuku*, 7. Bası, İstanbul, Beta, 1993, s. 135-137; Mehmet Akad/Bihterin Vural Dinçkol, *Genel Kamu Hukuku*, İstanbul, Der, 2004, s. 114-117.

kuvvetler ayrılığı teorisinin ampirik temellerini atmış¹¹ ve mevzubahis teori egemenliğin kaynağını/sahibini değiştiren milli egemenlik teorisi ile beraber 1789 Fransız Devrimi'nin akabinde Kıta Avrupası'nda tesirlerini göstermiştir.

Egemenliğin kaynağının teokratik değil demokratik olduğunu savunan milli egemenlik anlayışına göre egemenlik "millet"e aittir ve "millet", topluluğu oluşturan bireylerden ayrı olan, onların üzerinde yer alan manevi bir kavramdır. Egemenlik tek tek bireylere ait olmayıp geçmiş ve geleceği de kapsadığından, milli egemenlik mülhazası doğrudan demokrasiyi dışlar ve temsili demokrasiyi, dolayısıyla millet adına egemenliği kullanacak olanların seçimle işbaşına gelmelerini gerekli kılar¹². 26 Ağustos 1789 İnsan ve Yurttaş Hakları Beyannamesi'nin 3. maddesi ile normatif ifadesini bulan millet egemenliği anlayışı uyarınca "*Her egemenliğin özü esas olarak millettir. Hiçbir heyet, hiçbir fert açıkça millettten kaynaklanmayan bir otoriteyi kullanamaz*".

Mutlak egemene karşı, kuvvetlerin ayrı organlara tevdi edilmeleri ve kuvvetin kuvveti sınırlandırması¹³ esasına dayanan kuvvetler ayrılığı ilkesi ile egemenliğin aşkın bir kavram olmaktan çıkarak beşerileşmesi-

¹⁰ Montesquieu ve kuvvetler ayrılığı teorisi hakkında bkz. Akın, Kamu Hukuku, s. 140-155; Akad/Dinçkol, Genel Kamu Hukuku, s. 134-136.

¹¹ Jean-Claude Acquaviva, Droit Constitutionnel et Institutions Politiques, 5. Bası, Paris, Gualino, 2001, s. 21.

¹² Belirtmek icap eder ki demokratik egemenlik teorileri milliegemenlik teorisi ve halk egemenliği teorisi olmak üzere iki başlık altında incelenmektedir. Halk egemenliği anlayışında egemenlik halka, belirli bir anda bir toplulukta yaşayan bütün bireylere aittir; her birey diğer bir bireye nazaran egemenliğin eşit bir miktarına sahiptir; başka bir deyişle egemenlik bireylerin iradelerinin toplamından müteşekkildir. Dolayısıyla halk egemenliği teorik olarak temsili vekalet ile değil ancak emredici vekalet ile bağdaşır. Bahsi geçen iki demokratik egemenlik anlayışı arasındaki teorik farkların uygulamaya doğrudan yansımış olmadıkları ve egemenlik kavramının günümüzde yeni bir anlam kazanmış olup hukukla kayıtlı yetkiyi ifade etmekte olduğu yönünde bkz. Erdoğan Teziç, Anayasa Hukuku, 13. Bası, İstanbul, Beta, 2009, s. 103, 106; günümüzde bu iki anlayışın pratikte birbirlerine çok yaklaşmış oldukları ve çoğunlukla eş anlamda kullanılmakta oldukları yönünde bkz. Attila Özer, Anayasa Hukuku, 3. Bası, Ankara, Turhan, 2009, s. 55. Söz konusu iki teorinin mukayeseli incelemesi ve tenkitleri için ayrıca bkz. Kemal Gözler, Devletin Genel Teorisi, Bursa, Ekin, 2007, s. 89-95.

¹³ Philippe Ardant, Institutions Politiques & Droit Constitutionnel, 12. Bası, Paris, L.G.D.J., 2000, s. 47.

ne ve ferdi iktidarın kurumsallaşmasına dayanan¹⁴ milli egemenlik teorisi etrafında şekillenen demokratik mücadele, monarşilerin yerine yumuşak kuvvetler ayrılığına dayanan cumhuriyetlerin kurulmasını sonuçlayınca, kısıtlı yetkilerle dahi olsa devletin birliğinin temsil olunabilmesi açısından monarkın yerine devlet başkanlığı müessesesi için yeni bir figür ikame etmek lazım gelmiş ve böylece Cumhurbaşkanlığı ortaya çıkmıştır¹⁵.

Şu halde, cumhurbaşkanının, monarkın sorumsuzluk rejiminin varisi olmasını sağlayacak sistematik ya da tarihi bir sebebin mevcut olmadığını belirtmek gerekir. Bilakis, Morabito'nun satırları ile ifade etmek lazım gelirse; "... monarşi ve cumhuriyet arasındaki asli ayrım sorumluluk sahasında kendisini gösterir"¹⁶. Devlet başkanının sorumluluğu, rejimin mahiyetinin tespiti açısından temel bir unsur ve anahtar bir kavramdır; sorumsuzluk monarşik düzenlere özgü iken, sorumluluk cumhuriyetlerin karakteristik özelliğidir¹⁷.

Örnek olsun, bir düzende yetkili ve yetkiler kullanan bir devlet başkanı siyaseten sorumsuz kabul ediliyor olabilir. Bu düzende, devlet başkanı siyaseten sorumsuz kabul edildiğinden, "vatana ihanet" mefhumunun, üzerinde durulmaya gerek duyulmaksızın bir cezai sorumluluk aracı addedilmesi, bu durumda aksi ile kanıt kuralının uygulanmasının ikna edici gelmesi ve Anayasada göreviyle ilgili suçları bakımından yalnızca vatana ihanet sorumluluğunun düzenlenmiş olduğu gerekçesiyle Cumhurbaşkanının göreviyle ilgili diğer suçlardan sorumsuz olduğu sonucuna varılması mümkündür. Bu durumda, vatana ihanet mevzuatta bir suç ya da suç kategorisi olarak tanımlanmış değilse, kanunsuz suç ve ceza olmaz ilkesi gereği devlet başkanını vatana ihanetten yargılamak/cezalandırmak elbette mümkün olmayacaktır. Nihayet, anılan düzende, devlet başkanının kendisine mevzuat tarafından açıkça tanınmış olmasa dahi kişisel suçları bakımından da bir bağışıklığın yararlanıcısı olduğu görüşü hakim olabilir. Ne ki bu halde, tarif edilen düzenin siyaseten sorumsuz, görev suçları dolayısıyla sorumluluğuna gidilemeyen ve

¹⁴ Aldıkaçtı, Modern Demokrasilerde ve Türkiyede Devlet Başkanlığı, s. 8.

¹⁵ Aynı yönde bkz. Kerse, Türkiyede 1961 Anayasasına Göre Cumhurbaşkanlığı, s. 2.

¹⁶ Marcel Morabito, "La Responsabilité du Chef de l'Etat", Journal of Constitutional History, 28/II 2014, ss. 43-49, s. 49.

¹⁷ Ibid.

kişisel suçları bakımından da dokunulmaz olan devlet başkanının, bir cumhurbaşkanından ziyade bir monarkı andırdığını ifade etmek gerekir¹⁸.

B. Siyasi Sorumluluk - Cezai Sorumluluk Ayrımı

Gerek monarşilerin mutlak sorumsuzluk geleneğinin düşünsel plandaki yansımalarından ötürü cumhurbaşkanının siyasi sorumluluğu üzerinde durmaya gerek duyulmaması, gerek siyasi sorumluluğun cezai sorumluluktan doğmuş bulunması¹⁹, gerek uygulamada cumhurbaşkanlarının görevlerinden kaynaklanan (siyasi veya cezai) sorumluluklarına gidilmesinden imtina edilmesi ve gerekse de siyasi figürlerin cezai sorumluluklarının cezalandırmanın yanında teorik olarak siyasi bir sonuca da yol açması²⁰ incelemekte olduğumuz meselenin nirengi noktası olan cezai sorumluluk ile siyasi sorumluluk arasındaki farkın net biçimde tespit edilmesini zorlaştırmaktadır. Bahsi geçen farkı ortaya koyabilmek, bu sorumluluk türlerinin birbirlerinden keskin sınırlarla ayrılacak biçimde tanımlanmalarını gerekli kılar.

Genel olarak hesap verme yükümlülüğünü ifade eden sorumluluk, devlet başkanı açısından üç türden müteşekkil olabilir: siyasi sorumluluk, cezai sorumluluk ve özel hukuka değin sorumluluk. Konumuzla doğrudan irtibatlı olmayan özel hukuka dair sorumluluk bir kenara bırakılırsa, siyasi sorumluluk, hataların cezalandırılması fikrine değil, bazı organların diğer organlar üzerindeki denetimi temeline dayanır ve egemenden aldıkları yetki ile devleti yönetenlerin, egemene karşı taşımakta

¹⁸ Tabii oldukları sorumluluk rejimleri yönünden monark-cumhurbaşkanı ayrımı için ayrıca bkz. Osman Serkan Gülfidan, *Cumhurbaşkanının Cezai Sorumluluğu*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2010, s. 38-45.

¹⁹ Siyasi sorumluluğun “impeachment” usulü çerçevesinde ortaya çıkması ve gelişmesi hakkında bkz. Adnan Güriz, “İngiltere’de İcra Vekillerinin Mesuliyeti”, *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Yıl: 1955, Cilt: 12, Sayı: 3-4, pp. 139-155; Philippe Lauvaux, *Les grandes Démocraties Contemporaines*, 3. Bası, Paris, PUF, 2004, s. 220 vd.; Philippe Ségur, *La Responsabilité Politique*, Paris, PUF, 1998, s. 21-23.

²⁰ Örneğin 1982 Anayasası’nın 113. maddesi uyarınca Türkiye Büyük Millet Meclisi kararı ile Yüce Divana sevk edilen bir bakan bakanlıktan düşer, başbakanın Yüce Divana sevk halinde ise hükümet istifa etmiş sayılır. Böylelikle esas işlevi başbakanların ve bakanların görevleri ile ilgili cezai sorumluluklarını sağlamak olan meclis soruşturması usulünü sonucu itibarıyla siyasi bir sorumluluğa da yol açmaktadır; bu yönde bkz. Bülent Tanör/NecmiYüzbaşıoğlu, *1982 Anayasasına Göre Türk Anayasa Hukuku*, 9. Bası, İstanbul, Beta, 2009, s. 300.

oldukları sorumluluktur²¹. Bütünüyle “*de jure*” mekanizmalara hapsedilmesi ve çerçevesinin önceden kesin hatlarla çizilmesi olanak dahilinde bulunmayan²² siyasi sorumluluğun, azil neticesini doğuracak birincil siyasi sorumluluk mekanizmaları ya da azile yol açmaksızın sadece yetkilinin meşruiyetini sorgulanır hale getiren ve yetkinin kullanılma alanı üzerinde dolaylı yoldan bir denetim sağlayan ikincil siyasi sorumluluk mekanizmaları ile gerçekleştirilmesi mümkündür²³. Hülasa, siyasi sorumluluk yerindelik ile irtibatlıdır ve özü gereği takdiridir.

Öte yandan, siyasi sorumluluğun aksine, cezai sorumluluğun bütün çerçevesi, ortaya çıkışından gerçekleştirilme prosedürüne varıncaya dek, pozitif hukuk tarafından açıkça çizilmiş olmak zorundadır; bu sebeple, ceza kanunlarına dayanan ve suç işlenmesi ile ortaya çıkarak, adli yargı kolunun ceza mahkemeleri önünde yargılanma ile gerçekleştirilen²⁴ cezai sorumluluk, hukuki bir mahiyete sahiptir²⁵.

Cezai sorumluluktan bahsedebilmek bir suçun işlenmiş olmasına bağlıdır²⁶. Suçta ve cezada kanunilik ilkesi²⁷ mucibince, suç yalnızca

---

²¹ Haliyle “yetki” siyasi sorumluluk için kurucu unsurdur, bu minvalde bkz. Pierre Avril, “Pouvoir et Responsabilité”, *Mélanges Offerts à Georges Burdeau: Le Pouvoir*, Paris, LGDJ, 1977, s. 9, pp. 9-23.

²² Olivier Beaud, “La Contribution de l’Irresponsabilité Présidentielle au Développement de l’Irresponsabilité Politique sous la Vème République”, *R.D.P.*, sayı: 5-6, 1998, pp. 1541-1561.

²³ Olivier Beaud, *Le Sang Contaminé Essai Critique Sur La Criminalisation de la Responsabilité des Gouvernants*, Paris, PUF, 1999, s. 158-160

²⁴ Kemal Gözler, *Türk Anayasa Hukuku*, Bursa, Ekin, 2000, s. 531; Kemal Gözler, *Hukukun Temel Kavramları*, Bursa, Ekin, 2004, s. 118; R. A. Duff, *Answering For Crime, Responsibility and Liability in the Criminal Law*, Portland, Hart, 2007, s. 176; Victor Tadros, *Criminal Responsibility*, New York, Oxford University Press, 2007, s.151.

²⁵ Siyasi sorumluluk ile hukuki nitelikteki sorumluluk türleri arasındaki bu farklılık demokratik çağın özelliklerinden biridir. Siyasi sorumluluk-hukuki sorumluluk farkı için ayrıca bkz. Pierre Avril, *Les Conventions de la Constitution*, Paris, PUF, 1997, s. 22-23, 69-70.

²⁶ Arnel Le Divillec, “La Responsabilité Des Présidents de la République Dans Les Pays d’Europe du Nord”, *La Responsabilité Pénale du Président de la République*, Ed.: Christophe Guettier, Arnel Le Divillec, Paris, L’Harmattan, 2003, pp. 123-141, s. 123.

kanun tarafından tanımlandırılabilir, ceza sadece kanunla öngörülebilir ve kanunun, sanığın aleyhine olacak biçimde, örneğin kıyas yoluna gitmek suretiyle uygulanamaz; suç ve o suçun müeyyidesini teşkil eden ceza, suçun işlenmesinden evvel, kanun ile açık biçimde tanımlanmış olmalıdır²⁸. İlkenin üzerine bina olduğu temel, şüphesiz, kişilerin suç olan eylemleri bilmeleri suretiyle hareketlerini bu çerçevede tanzim etme serbestisine sahip olmaları gayesine dayanmaktadır.

Cezai sorumluluğun siyasi sorumluluktan bir diğer farkı da, ceza sorumluluğunun şahsiliği ilkesi ile kendisini gösterir. Gerçekten de, ceza hukuku anlamında bir kusura ihtiyaç duymayan siyasi sorumluluk, sorumluluğu taşıyanın bakanlar kurulu misali bir organ olması durumunda hem bireysel hem de kolektif mahiyettedir. Cezai sorumluluk sahasında ise, başkasının eyleminden dolayı sorumluluk taşımak mümkün olamayacağı gibi²⁹, kişi kendi fiilinden ötürü de kusuru bulunmadıkça cezalandırılmaz³⁰.

Cezai sorumluluk bahsinde son olarak değinilmesi lazım gelen husus, özü itibarıyla sadeleştirici ve eşitleyici bir mahiyete sahip olarak, hukukun suçun olduğu her anda ve suç işleyen herkes için uygulanmasının gerekmekte olduğu düsturuna dayanan ceza hukuku sahasında, siyasi nedenlerle bazı bağışıklıkların tanınmış olmasının olası olduğudur. Ne var ki, ceza kanunlarının mecburiliği ve kanun önünde eşitlik ilkelere³¹ uyarınca, sorumsuzluk, dokunulmazlık gibi imtiyazlardan faydalanabilmek, ancak bu imtiyazların açıkça tanınmış bulunmaları halinde mümkündür. Diğer bir tabirler, kanun önünde eşitlik ve ceza kanunlarının mecburiliği ilkeleri karşısında, bahsi geçen bağışıklıkların, açıkça

²⁷ İlkenin tarihi gelişimi hakkında bkz. Mehmet Emin Artuk/Ahmet Gökçen/A. Caner Yenidünya, *Ceza Hukuku Genel Hükümler I*, 2. Bası, Ankara, Turhan Kitabevi, 2006, s. 159-165.

²⁸ Sulhi Dönmezer/Sahir Erman, *Nazari ve Tatbiki Ceza Hukuku*, Cilt: 1, 13. Bası, İstanbul, Beta, 1997, s. 361.

²⁹ Roger Merle/André Vitu, *Traité de Droit Criminelle*, Cujas, Paris, 1967, No:500, s. 507-508.

³⁰ Vesile Sonay Evik, "Ceza ve Ceza Yargılaması Hukuku Bağlamında Adil Yargılanma Hakkı", *Adil Yargılanma Hakkı ve Ceza Hukuku*, Ed: Kayıhan İçel/Yener Ünver, Ankara, Seçkin, 2004, s. 287 pp. 283-308; Faruk Erem, *Ümanist Doktrin Açısından Türk Ceza Hukuku*, Cilt: 1, Ankara, Seçkin Kitabevi, 1984, No.114, s. 488.

³¹ Kanun önünde eşitlik ilkesi ve ceza kanunlarının mecburiliği hakkında bkz. Gülfidan, *Cumhurbaşkanının Cezai Sorumluluğu*, s. 30-37.

öngörülmüş bulunmadıkları müddetçe, ceza hukuku açısından varsayılmalarına imkan yoktur. Kanun önünde eşitlik prensibi muvacehesinde, siyasi bir öznenin bir bağışıklıktan yararlanabilmesinin ön şartı, bu bağışıklığın kendisine mevzuat tarafından açıkça tanınmış olmasıdır³².

II. 1982 Anayasası Çerçevesinde Cumhurbaşkanının Siyasi ve Cezai Sorumluluğu

Görüldüğü gibi, teorik olarak bir krallıkta monarkın egemen olması dolayısıyla, monarşilerde devlet başkanı hem özel hukuka ilişkin olarak, hem de siyasi ve cezai alanda sorumsuzdur. Cumhuriyetlerde ise, cumhurbaşkanının iktidarının dini ya da kalıtımsal bir menşei olmadığı gibi, egemenlik de cumhurbaşkanına değil halka aittir. Bu itibarla, cumhuri rejimler açısından kural, cumhurbaşkanının sorumlu olmasıdır. Başka bir deyişle, aksi açıkça öngörülmüş bulunmadığı müddetçe, asıl olan, cumhurbaşkanının cezai yönden sorumlu olmasıdır. Siyasi sorumluluk bakımındansa, cumhurbaşkanı, ancak yetkisiz olduğu ölçüde sorumsuzdur.

Şu halde, cumhurbaşkanının sorumluluk rejimine değin düzenlemelerin etraflıca tetkik edilmesinin sağlanması için siyasi ve cezai mesuliyeti inceleme konusu yapılan cumhurbaşkanının anayasal konumu ve ilgili anayasal nizamın öngörmekte olduğu hükümet biçimi tayin olunmalıdır.

2007 değişikliklerinden evvel cumhurbaşkanını klasik parlamentarizmin yetkisiz ve sembolik devlet başkanı olarak konumlandırmış bulunmayan, bilakis, cumhurbaşkanının güçlendirilmesi temel gayesi çerçevesinde, cumhurbaşkanlığını, icrai bir organ haline gelmeye elverişli yetkilerle donatmış bulunan³³ 1982 Anayasası, cumhurbaşkanının halk tara-

³² Bu hususta bkz. Philippe Conte, “Brèves remarques d’un pénaliste”, R.D.P., sayı: 2, 1999, s. 401-408, pp. 401-408.

³³ Tanör/Yüzbaşıoğlu, 1982 Anayasasına Göre Türk Anayasa Hukuku, s. 320; Ergun Özbudun, Türk Anayasa Hukuku, 10. Bası, Ankara, Yetkin, 2009, s. 347; Serap Yazıcı, Başkanlık ve Yarı-Başkanlık Sistemleri, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2002, s.132; Zafer Gören, Anayasa Hukuku, Ankara, Seçkin, 2006, s. 151; Bülent Yücel, Parlamenter Hükümet Sisteminin Rasyonelleştirilmesi ve Türkiye Örneği, Ankara, Adalet Yayınevi, 2009, s. 247; Şule Özsoy, Başkanlı Parlamenter Sistem, İstanbul, XII Levha, 2009, s. 303; Murat Sevinç, Anayasa Yazıları, Ankara, İmaj Yayınevi, 2010, s. 248; Fevzi Demir, “Cumhuriyet Dönemi Türk Anayasaları ve Hükümet Sistemleri”, Prof. Dr. Seyfullah Edis’e Armağan, İzmir, Dokuz Eylül Üniversitesi Yayını, 2000, s. 67, pp. 59-78; Fatih Birtek, “Parlamenter Sistemde Devlet

findan seçilmesini öngören 2007 değişiklikleri ile de hükümet biçimi bakımından eksiksiz olarak yarı-başkanlık hattına oturmuş bulunmaktadır³⁴.

Başkanlığı ve Türk Parlamenter Sisteminde Cumhurbaşkanı'nın Halk Tarafından Seçilmesi", Prof. Dr. Hüseyin Hatemi'ye Armağan, Cilt: 2, İstanbul, Vedat, 2009, s. 1713, pp. 1701-1729.

³⁴ Kemal Gözler, Türk Anayasa Hukuku Dersleri, 8. Bası, Bursa, Ekin, 2010, s. 301; Yücel, Parlamenter Hükümet Sisteminin Rasyonelleştirilmesi ve Türkiye Örneği, s. 266. Belirtmek gerekir ki, İba bu değişikliğin tek başına parlamenter rejimin terk edildiği anlamına gelmediğini ifade ederken (Şeref İba, Anayasa Hukuku ve Siyasal Kurumlar, 2. Bası, Ankara, Turhan Kitabevi, 2008, s. 108), Özbudun da, cumhurbaşkanının meclisi tamamen takdiri biçimde feshedememesi sebebiyle, sistemin yarı-başkanlık sistemine yaklaşmış olduğunu söylemekle yetinmektedir (Özbudun, Türk Anayasa Hukuku, s. 346). Burada belirtelim ki, Tahmazoğlu Üzeltürk de Cumhurbaşkanı'nın -Bakanlar Kurulu'na başkanlık etmesinin kural olmaması ve kararname yetkisinin bulunmaması ile birlikte- koşulsuz fesih yetkisini haiz olmamasını belirleyici kabul etmektedir (Sultan Tahmazoğlu Üzeltürk, "Cumhurbaşkanının Halk Tarafından Seçilmesi", Güncel Hukuk, Temmuz 2014/7-127, ss. 20-21, s. 21). Oder ise, haklı olarak, mevzu bahis yetki sınırlamalarının Cumhurbaşkanı'nın fiili siyasi gücü oranında önemsizleşebileceklerine dikkat çekmektedir (Bertil Emrah Oder, "Yeni Nesil Güçlendirilmiş Yürütme İçin Öngörüler", Güncel Hukuk, Temmuz 2014/7-127, ss. 22-24, s. 24). Gerçekten de, 7 Haziran 2015 genel seçimleri sonrasında 1982 Anayasasının 116. maddesinin gerçekleştirmelerine zor gözüyle bakılan şartlarının gerçekleştirmeleri temin edilmiş ve TBMM feshedilmiştir. Dolayısıyla, -elbette siyasi/sosyal konjoktüre de bağlı olarak- 1982 Anayasasının 116. maddesinin şartlarının yaratılmasının güç olmadığı söylenebilir ve hatta Fransa'da Cumhurbaşkanı'nın feshi izleyen seçimleri takiben 1 yıl boyunca yeniden fesih mekanizmasını işletemediği de hatırlandığında (1958 Fransız Anayasası md. 12), asıl kayıtlı olan fesih yetkisinin 1958 Fransız Anayasası'nda öngörülen olduğu ileri sürülebilir.

Özsoy, 2007 değişikliğinin akabinde, parlamenter sisteme sadık kalınabilmesini mümkün görmediğini ifade ederek, sistemin yarı-başkanlık sistemine yakın durduğunu vurgulamaktadır (Özsoy, Başkanlı Parlamenter Sistem, s. 305). Değişiklik, Sezginer tarafından yarı-başkanlık sistemine atılan "büyük bir adım" olarak yorumlanırken (Murat Sezginer, Günümüz Demokrasilerinde Kuvvetler İlişkisi ve 1982 Anayasası'nda Sorunlar, Ankara, Seçkin, 2010, s. 149), Yüzbaşıoğlu'na göre sistemi uygulamada yarı-başkanlık rejimine, hatta fiilen başkanlık rejimine dönüşmeye açık hale getirmiştir (Tanör/Yüzbaşıoğlu, 1982 Anayasasına Göre Türk Anayasa Hukuku, s. 312). Birtek'e göre, Cumhurbaşkanlığı makamı sembolik bir makam olarak düzenlenmedikçe, değişikliğin akabinde, benimsenen hükümet biçimi parlamenter sistemden ziyade yarı-başkanlık sistemine yaklaşacaktır (Birtek, "Parlamenter Sistemde Devlet Başkanlığı ve Türk Parlamenter Sisteminde Cumhurbaşkanı'nın Halk Tarafından Seçilmesi", s. 1726). Sevinç ise, 2007 değişikliği sonrasında 1982 Anayasası'nın hükümet biçimini "çeyrek başkanlık" olarak tanımlamaktadır (Sevinç, Anayasa Yazıları, s. 73, 253). 2007 değişikliğinin açıkça bir dönüşüme işaret ettiği yönünde ayrıca bkz. Ab-

Bu cümleden olmak üzere, 1982 Anayasası'nın, 12. Cumhurbaşkanı itibariyle demokratik meşruiyeti de haiz hale gelmiş olan, gerçek icrai yetkilere sahip cumhurbaşkanının siyasi sorumluluğunu reddetmemiş olması, yetkide ve sorumlulukta paralellik ilkesinin icabıdır³⁵. 1982 Anayasası'nın, cumhurbaşkanı bakımından öngörmekte olduğu konunun gereği olarak, cumhurbaşkanının siyasi sorumluluğuna kapalı olmayacağını tespiti, cumhurbaşkanının sorumluluk rejimi ile alakalı müphem kavramların mahiyetlerinin tespit edilebilmeleri bakımından önem taşımaktadır.

A. “Vatana İhanet”ten Doğan Sorumluluğun Mahiyeti ve Cumhurbaşkanının Siyasi Sorumluluğu

Cumhurbaşkanının sorumluluğunun tespitine yönelik yegane hükme 105. maddesinde yer veren 1982 Anayasası, bu madde hükmünün 1. fıkrasında karşı imza kuralını düzenlemiştir. 2. fıkrasında, cumhurbaşkanının sorumluluk rejimi ile ilgili bulunmayan bir hususu, cumhurbaşkanının tek başına yaptığı işlemlere karşı yargı yolunun kapalı olduğunu belirten 105. madde³⁶, 3. fıkrasında ise “vatana ihanet” kavramına de-

---

durrahman Saygılı, ““Seçimle Gelen Kral”a Bir Adım, Diktatörlüğe ise Bir Çeyrek Kala”, Güncel Hukuk, Temmuz 2014/7-127, ss. 16-19.

³⁵ Örneğin, Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin 12. Cumhurbaşkanı olan Recep Tayyip Erdoğan'ın cumhurbaşkanlığı döneminde, hükümet politikalarını belirleyen/yönlendiren siyasi aktörün kim olduğu bellidir. Öyle ki, Cumhurbaşkanı'nın davranış tarzının 7 Haziran 2015 genel seçimleri sonrasında vuku bulan koalisyon görüşmelerinde ayrı bir başlık teşkil etmesi –tabii olarak- hiç yadırganmamıştır. Hal böyle olmakla birlikte, doktrinde cumhurbaşkanının siyasi sorumluluğu meselesine hassaten bir önem atfedilmediği görülmektedir. Kanaatimiz odur ki, 1982 Anayasası ile tesis olunan hükümet biçimini parlamentarizm çerçevesinde anlama/anlamlandırma çabasının bir yansıması olan bu yaklaşım yerinde değildir. Zira devlet başkanının yetkili veya yetkisiz kılınması tamamıyla bir siyasi tercih meselesidir; devlet başkanının yetkili olduğu, yetkiler kullandığı bir durumda ise vurgulanması gereken sorumsuzluk değil sorumluluktur. Morabito, isabetli bir biçimde, yetkili olan/yetkiler kullanan devlet başkanının sorumsuzluğunun ileri sürülmesinin onun sembolikleşmesini sağlamayacağını, tam tersine bu durumda devlet başkanının yetki alanının/otorite sahasının güçlendirilmiş/pekiştirilmiş olacağını belirtmektedir; bkz. Morabito, “La Responsabilité du Chef de l'Etat”, s. 44.

³⁶ İfade etmek gerekir ki, kimi müelliflere göre 1982 Anayasası'nın 105/2 madde hükmü cumhurbaşkanının tek başına yaptığı işlemlerden dolayı sorumsuz olduğunu belirtmektedir; bkz. Nur Centel, *Türk Ceza Hukukuna Giriş*, 2. Bası, İstanbul, Beta, 2002, s. 106; aynı yönde bkz. Yavuz Atar, *Türk Anayasa Hukuku*, 5. Bası, Konya,

ğınmaktadır. Görüldüğü gibi, 1982 Anayasası, cumhurbaşkanının cezai sorumluluğunun tespitine yönelik açık bir düzenlemeye yer vermemektedir.

Anılan durum muvacehesinde, doktrin, cumhurbaşkanının kişisel suçlarından dolayı sorumlu olduğunu ve fakat görev suçları dolayısıyla, “vatana ihanet”, hariç sorumsuz bulunduğunu mutabakatla kabul etmektedir. Doktrinde, cumhurbaşkanının görev suçları dolayısıyla kural olarak sorumsuz olduğu yönündeki kabul, cumhurbaşkanının yetkisizliğine, karşı imza kuralına veya Anayasa’da “vatana ihanet” sorumluluğundan bahsedilmiş olmasının karşıt anlamına dayandırılmaktadır.

1982 Anayasası çerçevesinde cumhurbaşkanının yetkisiz olmaması meselesini bir tarafa bırakırsak, yetkisizlik ve karşı imza kuralı ancak siyasi mahiyette bir sorumsuzluğa yol açabilirler ve bu itibarla cumhurbaşkanının cezai mesuliyeti bahsinde belirleyici bir değer taşımaları olasılık dahilinde değildir. O halde, 1982 Anayasası’nda cumhurbaşkanının cezai sorumluluğu ile ilgili bir düzenlemenin mevcut olup olmadığının tespiti, “vatana ihanet” mefhumunun niteliğinin tayin edilmesine bağlıdır.

Esası itibarıyla müphem³⁷ ve siyasi³⁸ bir mefhum olup, ceza kanunları tarafından da tipikliğe kavuşturulmuş bulunmayan³⁹, TBMM’nin

---

Mimoza, 2009, s. 270; Yıldızhan Yayla, Anayasa Hukuku Ders Notları, 2. Bası, İstanbul, Filiz Kitabevi, 1986, s. 173; salt siyasi mesuliyet yönünden aynı minvalde bkz. Artuk/Gökçen/Yenidünya, Ceza Hukuku Genel Hükümler I, s. 242. Ne ki, 1982 Anayasası’nın 105. maddesinin 2. fıkrasının odağında cumhurbaşkanı değil, cumhurbaşkanının tek başına imzaladığı kararlar ve emirler vardır. Altını çizerek vurgulamamız gerekir ki, 1982 Anayasası’nın anılan düzenlemesi, cumhurbaşkanı aleyhine değil sadece cumhurbaşkanının tek başına imzalamış olduğu karar ve emirler aleyhine yargı organlarına başvurulamayacağını belirtmektedir. Diğer bir ifadeyle, cumhurbaşkanının resen imzalamış olduğu kararların kesin olduğunu belirtmesi hasebiyle hukuk devletiyle çelişir görünen madde hükmü, cumhurbaşkanının sorumluluk rejimi ile ilgili değildir. Cumhurbaşkanının işlemlerine karşı yargı yolunun kapatılması ile cumhurbaşkanının bu işlemlerden dolayı sorumluluğunun bulunmaması ayrı hususlardır.

³⁷ Gözübüyük, Anayasa Hukuku, s. 242.

³⁸ Yavuz Sabuncu, Anayasaya Giriş, 14. Baskı, Ankara, İmaj, 2009, s. 244; Mürteza Zengin, 1982 T.C. Anayasasına Göre Cumhurbaşkanının Vatana İhaneti, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul, 1996, s. 86-87. Mefhumun hukuken tanımlanmasının mümkün bulunmadığı yönünde ayrıca bkz. Murat Sevinç, “Güncel Gelişmelerin Işığında, 1982 Anayasası’na Göre Cumhurbaşkanı”, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, Yıl: 2002, Cilt: 57, sayı: 2, s. 133, pp. 109-137.

önergesi ile başlayıp yine TBMM'nin "suçlandırma" kararı ile nihayete eren, cumhurbaşkanının bir siyasi aktör olarak siyasi bir organ vasıtasıyla denetlenmesi maksadına hizmet eden "vatana ihanet"⁴⁰ mekanizması, tamamıyla bir siyasi sorumluluk aracıdır⁴¹.

³⁹ Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin hukuk nizamında vatana ihanetle ilgili olduğu kabul edilen kanunların ve kanun maddelerinin incelenmesi için bkz. Gülfidan, Cumhurbaşkanının Cezai Sorumluluğu, s. 79-84.

⁴⁰ "Vatana ihanet" mefhumu, türk hukuk doktrini tarafından büyük bir ekseriyetle cezai sorumluluk olarak kabul edilmektedir; bkz. Aldıkaçtı, Modern Demokrasilerde ve Türkiyede Devlet Başkanlığı, s. 219; Kerse, Türkiyede 1961 Anayasasına Göre Cumhurbaşkanlığı, s. 155; Soysal, 100 Soruda Anayasanın Anlamı, s. 226; Özbudun, Türk Anayasa Hukuku, s. 329-330; Gören, Anayasa Hukuku, s. 233; Tanör/Yüzbaşıoğlu, 1982 Anayasasına Göre Türk Anayasa Hukuku, s. 322; Gözübüyük, Anayasa Hukuku, s. 242; Atar, Türk Anayasa Hukuku, s. 270; Dönmezer/Erman, Nazari ve Tatbiki Ceza Hukuku, Cilt: 1, s. 258; Öztürk/Erdem, Ceza Hukuku ve Güvenlik Tedbirleri Hukuku, s. 96; Artuk/Gökçen/Yenidünya, Ceza Hukuku Genel Hükümler I, s. 242 vd.; Centel, Türk Ceza Hukukuna Giriş, s. 109; İlhan Arsel, Türk Anayasa Hukukunun Umumi Esasları, Ankara, Mars Matbaası, 1965, s. 390; Öztekin Tosun, Suç Hukuku Dersleri, İstanbul, Sermet Matbaası, 1967, s. 132; Faruk Erem, "Terörle Mücadele Kanunu ve Vatana İhanet", İstanbul Barosu Dergisi, Yıl: 1991, Cilt: 65, sayı: 4-5-6, pp. 386-389, s. 386; Kemal Şahin, "Cumhurbaşkanının Cezai Sorumluluğu", Prof. Dr. Vecdi Aral'a Armağan, Kocaeli Üniversitesi Hukuk Fakültesi, Kocaeli, 2001, ss. 247-270, s. 249-252. Ne var ki, aynı Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nde olduğu gibi vatana ihaneti pozitif hukuk ile tanımlamış bulunmayan Fransa'daysa, doktrin, büyük bir çoğunlukla kavramın siyasi nitelikte olduğu kanaatinde birleşmektedir; bkz. Maurice Hauriou, Précis de Droit Constitutionnel, 2. Bası, Paris, Recueil Sirey, 1929, s. 536; Maurice Duverger, Institutions politiques et Droit Constitutionnel, Paris, PUF, 1970, s. 840-841; Georges Burdeau/Francis Hamon/Michel Troper, Droit Constitutionnel, 23. Bası, Paris, L.G.D.J., 1993, s. 694; Claude Leclercq, Droit Constitutionnel et Institutions Politiques, 9. Bası, Paris, Litec, 1995, s. 639-640; Dominique Turpin, Droit Constitutionnel, 3. Bası, Paris, PUF, 1997, s. 547; Jean-Pierre Rougeaux, "La Haute Cour de Justice Sous La Vè République", R.D.P., Yıl: 1978, sayı: 4, s. 1028-1032, pp. 1019-1053; Xavier Delcros, "La Haute Cour de Justice", La Constitution de la République Française, 2. Bası, Ed: François Luchaire/Gérard Conac, Paris, Economica, 1987, s. 1183, pp. 1177-1186; Georges Vedel, Manuel Elémentaire de Droit Constitutionnel, Paris, Dalloz, 2002, s. 431; Benoit Jeanneau, Droit Constitutionnel et Institutions Politiques, 8. Bası, Paris, Dalloz, 1991, s. 175; Joseph Barthélemy/Paul Duez, Traité de Droit Constitutionnel, Paris, Dalloz, 1933, s. 620-621; Jean Gicquel, Droit Constitutionnel et Institutions Politiques, 16. Bası, Paris, Montchrestien, 1999, s. 538-539.

⁴¹ Aynı yönde ayrıca bkz. Mürteza Zengin, 1982 T.C. Anayasasına Göre Cumhurbaşkanının Vatana İhaneti, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul, 1996. Vatana ihaneti belirli bir suç tipi olarak öngörmüş bulunmayan hukuk düzenlerinde vatana ihanet

Anayasa eliyle tarif edilmiş veya içtihadı konu olmuş bulunmayan ve ceza kanunlarında da suç olarak tanımlanmış olmayan vatana ihanet kavramının içeriğinin önceden belirlenmesine olanak yoktur. Şu halde, evrensel ve çağdaş ceza hukuku anlayışının temel değerlerinden olan suç ve cezaların kanuniliği ilkesi karşısında, vatana ihanetten doğan sorumluluğun cezai mahiyette olduğunun kabul edilmesi mümkün değildir. Mevzuatta “vatana ihanet” şeklinde bir suç, suç kategorisi veya suç tanımını olmadığına göre, vatana ihanetten doğan sorumluluk cezai addedildiğinde, nihai vasıflandırma hangi organca yapılırsa yapılsın (TBMM veya Yüce Divan sıfatıyla Anayasa Mahkemesi), yapılması lazım gelen faaliyet suç oluşturan fiilin suç işlenmiş olduktan sonra vasıflandırılması anlamına geleceğinden kıyas yasağının ihlal edilmesi sonucunu doğuracak ve kanunilik ilkesi ile çelişecektir. Esasında özü itibariyle siyasi ve mahiyeti meçhul olan bir mefhumun niteliğinin evrensel ilkeler çerçevesinde tespit olunması gerekir. Anılan siyasi sorumluluk-cezai sorumluluk kategorizasyonu içerisinde, içeriği önceden tespit olunamayan ve siyasi bir aktör hakkında siyasi bir organın oylamaları ile vuku bulan vatana ihanet prosedüründen doğan sorumluluğun, cezai değil siyasi bir niteliği haiz olduğu aşikardır.

Cumhurbaşkanını klasik parlamentarizm ile bağdaşmayan ölçüde yetkili kılmış bulunan 1982 Anayasası, 1924 Anayasası'nın 41. maddesinin 2. cümlesiyle, 1961 Anayasası'nın ise 98. maddesinin 1. fıkrası ile öngörmekte oldukları şekilde, cumhurbaşkanının göreviyle ilgili işlemlerden ötürü sorumlu olmadığı yönünde bir hükme yer vermemek suretiyle⁴², cumhurbaşkanının siyasi sorumluluğuna gidilmesi yolunu kapatmamıştır. Demokrasi, icrai tesir doğurma potansiyeli taşıyan yetkilerin kullanımından siyaseten mesul olacak birilerine ihtiyaç duyar. Yetki ve sorumluluk arasındaki rabitanın kurulmamış olması cumhuri rejimlerin üzerine bina edildikleri ilkelere aykırıdır⁴³. Bu durumda, Cumhurbaşkanı tek başına kullanabileceği icrai tesir doğurmaya kabil idari yetkiler bahşetmiş bulunan (ve pratikte bu yetkilerin kullanılageldiği)

---

kavramının mahiyeti hakkında ileri sürülen muhtelif görüşler için bkz. Gülfidan, Cumhurbaşkanının Cezai Sorumluluğu, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, s. 84-94.

⁴² Burada, 1982 Anayasası'nın 105/2 hükmü çerçevesinde, Cumhurbaşkanının işlemlerine karşı yargı yolunun kapatılması ile cumhurbaşkanının bu işlemlerden dolayı sorumluluğunun bulunmamasının ayrı hususlar olduğu tekrarlanmalıdır.

⁴³ Morabito, “La Responsabilité du Chef de l'Etat”, s. 49.

demokratik ve cumhuri bir anayasal nizamın, cumhurbaşkanının siyasi sorumluluğuna açık olması, kamu hukukuna hakim bir ilke olan yetki ve sorumlulukta paralellik⁴⁴ prensibinin doğal ve kaçınılmaz bir sonucudur⁴⁵.

Bu noktada, 1982 Anayasası'nın 105. maddesinin kenar başlığının sorumluluğun asıl olduğuna işaret eder biçimde "Sorumluluk ve sorumlusuzluk hali" şeklinde tanzim edilmiş olduğu hatırlanmalıdır.

Dahası, karşı imza kaidesini 1924 ve 1961 anayasalarının aksine kati biçimde tanımlamış olmayan 1982 Anayasası, 105. maddesinin gerekçesinde de Cumhurbaşkanının vatana ihanetten doğan sorumluluğunu TBMM önünde sorumluluk olarak tanımlamıştır; "*Devlet Başkanının görevi sırasında Türkiye Büyük Millet Meclisi önünde vatan hainliği dışında ... herhangi bir sorumluluğu yoktur*"⁴⁶. Egemenen aldıkları yetkiyle egemenliği kullananların egemene veya onun temsilcilerine karşı sorumlulukları ise cezai sorumluluk değil siyasi sorumluluktur. Görüldüğü gibi, madde metninde sorumluluğun türü açıkça belirtilmiş değilse de, gerekçe sarahaten cumhurbaşkanının siyasi sorumluluğunu işaret etmektedir.

Burada ifade etmek iktiza eder ki, 1982 Anayasası'nın 105. maddesinin 3. fıkrasında, sadece TBMM'nin cumhurbaşkanını vatana ihanet ile "suçlandırmasından" söz edilmekte, bu "suçlandırmanın"⁴⁷ Yüce Divan'a sevk anlamına geleceği yönünde bir hükme yer verilmemektedir⁴⁸.

⁴⁴ Özbudun, Türk Anayasa Hukuku, s. 323.

⁴⁵ Aynı yönde bkz. Zengin, 1982 T.C. Anayasasına Göre Cumhurbaşkanının Vatana İhaneti, Yayınlanmamış Doktora Tezi, s. 128; René Capitant, *Ecrits Constitutionnels*, Paris, Editions du Centre National de la Recherche Scientifique, 1982, s. 396.

⁴⁶ Ömer İzgi/Zafer Gören, Türkiye Cumhuriyeti Anayasasının Yorumu, cilt 2, Ankara, TBMM Basımevi, 2002, s. 979.

⁴⁷ Belirtmek gerekir ki, vatana ihanet cezai bir mahiyeti haiz bulunmadığından, 1982 Anayasası'nın 105/3 hükmünde vazolunan "suçlandırılır" ifadesi ve TBMM İçtüzüğü'nün 114. madde hükmünde geçen "suçlandırma" tabiri ceza hukuku anlamında teknik tabirler olarak kullanılmış olamazlar, anılan ifadeler sözlük anlamlarıyla kullanılmışlardır; bkz. Boz, "1982 Anayasası Uyarınca Cumhurbaşkanı'nın Cezai Sorumluluğu", s. 168; Gülfidan, Cumhurbaşkanının Cezai Sorumluluğu, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, s. 98

⁴⁸ Hukuk düzenimizde Cumhurbaşkanının vatana ihanetten dolayı Yüce Divan'a sevk edileceğinden yalnızca TBMM İçtüzüğü'nde (md. 114) bahsedilmektedir. Sadece yasa organı üyelerini bağlayan, yalnızca meclis çalışmalarında tatbik edilme imkanını haiz olan, dolayısıyla meclis dışında bir uygulanma alanına sahip bulunmayan TBMM İçtüzüğü'nün 114. maddesinin ise, bir meclis kararı olarak, mesela ilgili sav-

6216 sayılı Anayasa Mahkemesinin Kuruluşu ve Yargılama Usulleri Hakkında Kanun'da da Anayasa Mahkemesi'nin vatana ihanet yargılaması yapacağı yönünde bir hüküm bulunmamaktadır. 1982 Anayasası'nın 105/3 ve 148/6 madde hükümlerinin bağlantılı kabul edilmeleri doktriner bir varsayımdan ibarettir.

Halbuki, şüphesiz biçimde bir siyasi düzen kavramı olan⁴⁹ vatana ihanet ile ilgili son sözü söyleyecek merci Yüce Divan değil, TBMM'dir⁵⁰. Bu belirleme, Yüce Divan'ın TBMM'nin vatana ihanet vasıflandırması ile bağlı olacağını işaret etmemekte, bilakis Yüce Divan'ın vatana ihanet mefhumuyla hiç ilgilenmeyeceği anlamına gelmektedir. Yalnızca TBMM'nin ihtiyarına dayanan vatana ihanet sürecinin, Yüce Divan'da gerçekleştirilecek görev suçu yargılaması ile bir ilintisi yoktur⁵¹. Vatana ihanet mekanizması herhalde TBMM içinde başlar ve sona erer. Vatana ihanet bir siyasi sorumluluk kavramı olduğuna göre, TBMM, vatana ihanet mekanizmasını Cumhurbaşkanı ile anlaşmazlığa düştüğü herhangi bir durumda, hiçbir sınır ile bağlı olmaksızın işletebilir.

Not edelim ki, 1958 Fransız Anayasası'nda 23 Şubat 2007 tarih ve 2007-238 sayılı kanun ile yapılan değişikliğin neticesinde, Cumhurbaş-

---

cının kamu davası açma görev ve yetkisi üzerinde bir etki doğurması mümkün bulunmamaktadır. Bu halde, TBMM İçtüzüğü'nün 114. maddesinin vazediliş amacı, ancak, vatana ihanet mekanizmasının kullanılmasının usulünü belirlemekten, bu mekanizma çerçevesinde cumhurbaşkanının göreviyle ilgili bir suça dayanılması halinde, yargılamanın, cumhurbaşkanının göreviyle ilgili diğer suçlarında olduğu gibi, Yüce Divan tarafından yapılacağını belirtmekten ve bu halde TBMM'yi bu konudaki kanaatini ve varsa sahip olduğu belgeleri kamu davasının açılması için Cumhuriyet Başsavcılığı'na göndermeye memur kılmaktan ibaret olabilir.

⁴⁹ Aynı yönde bkz. Jeanneau, *Droit Constitutionnel et Institutions Politiques*, s. 175.

⁵⁰ Aynı minvalde bkz. Dönmezer/Erman, *Nazari ve Tatbiki Ceza Hukuku*, Cilt: 1, s. 260. Bu noktada ifade etmek gerekir ki, müellifler, vatana ihanet sorumluluğunu cezai bir mesuliyet olarak kabul etmekle birlikte, esasında üstü kapalı olarak sınırlı bir siyasi mesuliyet şeklinde tanımlamaktadırlar.

⁵¹ Bu itibarla, vatana ihanet mefhumu siyasi bir kavram olarak anlaşıldığında, vatana ihanetin cezai bir kavram olduğu kabulünün neticesi olan çıkarımlara, örneğin TBMM'nin Yüce Divan'a sevk durumunda gördüğü vazifenin bir iddia faaliyeti olduğu savına katılmaya olanak olmadığı gibi, Yüce Divan'ın TBMM'nin nitelemesi ile bağlı olmasının mahkûmiyet kararının önceden ilanı anlamına geleceği yönündeki itirazlara iştirak etmeye de imkan yoktur. Bahsi geçen yönde bir görüş için bkz. Bahri Öztürk, "Bir Ceza Mahkemesi Olarak Anayasa Mahkemesi "Yüce Divan"", *Anayasa Yargısı Dergisi*, Yıl: 1995, Cilt: 12, s. 92, pp. 59-108.

kanının sorumluluğunun bağlandığı ve bir ceza hukuku kavramını çağrıştıran “vatana ihanet” tabirinin terk edilmesi ve cumhurbaşkanının siyasi sorumluluğunun herhangi bir tartışmaya mahal vermeyecek biçimde açıkça azil mekanizması çerçevesinde düzenlenmiş olması da vatana ihanetten neşet eden mesuliyetin siyasi nitelikte olduğu yönündeki görüşümüzü destekler mahiyettedir. 1958 Fransız Anayasası’nda 23 Şubat 2007 tarih ve 2007-238 sayılı kanun ile yapılan değişikliğin gerekçesinde ve değişikliğe temel teşkil eden 2002 tarihli Avril Raporu’nda⁵² vatana ihanetten doğan sorumluluğun siyasi mahiyette olmasına rağmen cezai çağrışımlara sebebiyet verebildiği ve bu müphemiyetin giderilmesi amacıyla anayasadan çıkartılmakta olduğu belirtilmektedir. Değişiklik sonrasında 1958 Fransız Anayasası’nın 68. maddesinin 1. fıkrası şu şekli almıştır;

“Cumhurbaşkanı görevinin ifasına açıkça aykırı görev kusuru hali hariç azledilemez. Azile Yüksek Divan olarak toplanan Parlamento tarafından karar verilir.”

İfade etmek lazım gelir ki, anılan düzenleme doktrinde kapalı/anlaşılmaz olmakla eleştirilmiştir. Örnek olsun, Letteron’a göre düzenleme kapalılığı dolayısıyla siyasi sorumluluğa sebebiyet verebilir⁵³; Moine niteliğini belirsiz bulduğu hükmün tam anlamıyla bir siyasi sorumluluk vasfı taşımadığını ifade etmektedir⁵⁴; Morabito ise düzenleme ile cezai sorumluluk-siyasi sorumluluk ayrımının tümüyle sağlanamamış

⁵² Commission de Réflexion Sur Le Statut Pénal du Président de la République présidée par le professeur Pierre Avril, Rapport au Président de la République, 12 Décembre 2002, Paris, La Documentation Française, 2003. Fransa’da dönemin Cumhurbaşkanı Jacques Chirac’ın isteği üzerine, 2002-961 sayı ve 04.07.2002 tarihli bir kararname ile Pierre Avril’in başkanlığında kurulan bir komisyonca cumhurbaşkanının cezai statüsü üzerine hazırlanan bu rapor 12 Aralık 2002’de tamamlanarak Cumhurbaşkanlığı’na sunulmuştur.

⁵³ Roseline Letteron, “La destitution du Président de la République devant le Conseil Constitutionnel”, 24.11.2014, <http://www.contrepoints.org/2014/11/24/189161-la-destitution-du-president-de-la-republique-devant-le-conseil-constitutionnel>, 19.12.2015.

⁵⁴ André Moine, “L’irresponsabilité politique du Président de la Vème République”, <http://www.droitconstitutionnel.org/congresNancy/comN6/moineTD6.pdf>, 20.12.2015.

olduğu kanaatindedir⁵⁵. Kimi müellifler, azil mekanizmasını ancak olağanüstü durumlarda başvurulabilecek olağanüstü ve istisnai bir çözüm olarak telakki etmişlerdir⁵⁶. Bu noktada belirtmek gerekir ki, azil mekanizması ancak “olağanüstü” hallerde işletilecekse dahi, siyasi sorumluluk bahsinde, “olağanüstü” durumu niteleyecek ve “olağanüstü” çözüme karar verecek olan yasama organıdır; yasama organının olağanüstü bulunduğu her durum olağanüstüdür. İlaveten, 1958 Fransız Anayasası’nın 68. madde hükmünün uygulanmasına dair çıkartılmış bulunan 24.11.2014 tarih ve 2014-1392 sayılı organik kanunun Anayasa’ya uygunluğunu denetleyen Anayasa Konseyi, 19.11.2014 tarih ve 2014-703 DC sayılı kararında, mekanizmanın siyasi aktörler arasında işlediğini ve siyasi bir sonuç ile neticelendiğini (consid. 5), kuvvetler ayrılığının Cumhurbaşkanlığı bakımından da geçerli olduğunu (consid. 7) ve azil prosedürünün parlamenter tartışmanın açıklığı ve doğruluğu ilkesine dayanması gerektiğini (consid. 6) belirterek, bahsi geçen tartışmalara son verecek şekilde⁵⁷, söz konusu mekanizmanın siyasi mahiyet taşımakta olduğunu tespit etmiş bulunmaktadır⁵⁸.

⁵⁵ Morabito, “La Responsabilité du Chef de l’Etat”, s. 44. Mekanizmanın siyasi mahiyetinin muhafaza edilmesi ve daha açık biçimde vurgulanması gerektiği yönünde bir görüş için ayrıca bkz. Commission de Rénovation et de Déontologie de la Vie Politique, Pour Un Renouveau Démocratique, 2012, <http://www.hatvp.fr/wordpress/wp-content/uploads/2014/11/Rapport-Commission-de-renovation-et-de-deontologie-de-la-vie-publique.pdf>, 19.12.2015, s. 69-70.

⁵⁶ Örneğin bkz. Anne Levade, “La procédure de destitution du président de la République enfin applicable... ou presque”, La Semaine Juridique Edition Générale n° 51, 15 Décembre 2014, 1299.

⁵⁷ Öte yandan, burada, 1958 Fransız Anayasası’nda öngörülü olan azil mekanizmasına dair yöneltilmiş bulunan ve kanaatimizce haklılık payı taşımakta olan iki eleştirinin hassaten belirtilmelerinde fayda vardır. İlk olarak, Anayasa’nın 68/4 madde hükmü uyarınca aranan nisaplar (her iki mecliste ve Yüksek Divanda 2/3) yüksek olmakla mekanizmanın işletilmesi ihtimalini oldukça düşürmektedirler; bkz. M. François Reynes, Le Quinquennat, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Université Panthéon-Assas, 2013, s. 97; Morabito, “La Responsabilité du Chef de l’Etat”, s. 44; Moine, “L’irresponsabilité politique du Président de la Vème République”. Sonra, azil mekanizmasında cumhurbaşkanını seçmiş bulunan halkın bir role sahip olmaması demokrasiye uygun düşmemektedir. Kanaatimizce, temsili demokrasi teorisi, halkoyu ile seçilmiş olan bir siyasi aktörün görevinden alınması mekanizmasında halkoyuna belirleyici bir değer tanınmasını mecburi kılar. Cumhurbaşkanının azli hususundaki son sözün, kendisini seçmiş olan halk tarafından dile getirilmesi gerektiği yönünde bkz. Marie De Cazals, “La Vème République Face A L’Instauration d’une Destitution

1958 Fransız Anayasası'nda 23 Şubat 2007 tarih ve 2007-238 sayılı kanun ile yapılan değişiklik, vatana ihanetten doğan mesuliyetin siyasi olduğunun göstergesi ve ayrıca siyasi sorumluluğu daha açık ifade etme gereğinin de somutlaşmasıdır.

Siyasi niteliği haiz bulunan ve cezai sorumlulukla ilişkilendirilmemesi icap eden vatana ihanet mekanizması ile ilgili olarak tespit edilmesi lazım gelen son husus, bu sorumluluk mekanizmasının yaptırımının ne olduğudur. Vatana ihanet mekanizması siyasi sorumluluğu gerçekleştiren bir araç olduğuna göre, mekanizmanın neticelerinin de Anayasa'nın siyasi sorumluluğa dair öngörmekte olduğu rejim çerçevesinde tayin olunması iktiza eder. 1982 Anayasası'nın bir bakan ya da bakanlar kurulu hakkında işletilebilecek siyasi sorumluluk mekanizmalarının yaptırımlarının "düşme" olduğunu 99/5 ve 116/1 hükümlerinde açıkça belirtmiş olması, buna mukabil yürütmenin diğer kanadı olan cumhurbaşkanının siyasi sorumluluğunu gerçekleştiren vatana ihanet mekanizmasının yaptırımını olarak azilden bahsetmiş bulunmaması karşısında, Yüce Divan'a sevk kararının cumhurbaşkanının azline sonuçlayacağı iddia olunamaz. Şu halde, 1982 Anayasası çerçevesinde, vatana ihanetin, cumhurbaşkanının azline yol açmayan, ama onun meşruiyetini sorgulanır hale getiren ve görevini yapma tarzından ötürü onu seçmenler karşısında⁵⁹ hesap vermek zorunda bırakan ikincil düzeyde bir siyasi sorumluluk mekanizması olduğunu kabul etmek gerekir⁶⁰.

Bahsi geçen durum muvacehesinde, vatana ihanet, TBMM içinde başlayıp sona eren, ikincil düzeyde bir siyasi mesuliyete yol açan, cum-

---

Politique Inédite du Président de la République", *Revue Française de Droit Constitutionnel*, Yıl: 2007, sayı: 71, pp. 451-470, s. 463-464; Patrick Auvret, "La Responsabilité du Chef de l'Etat Sous La V. République", *R.D.P.*, sayı: 1, 1988, pp. 77-117, s. 106.

⁵⁸ Fransız Anayasa Konseyi'nin anılan kararı Letteron tarafından parlamentoyu sistemin merkezine koymakla ve Devlet Başkanına karşı kalıcı bir kuşkuyu kurumsallaştırmakla eleştirilmiştir; bkz. Letteron, "La destitution du Président de la République devant le Conseil Constitutionnel". Mevzubahis kararın incelenmesi için ayrıca bkz. Levade, "La procédure de destitution du président de la République enfin applicable... ou presque".

⁵⁹ Cumhurbaşkanının vatana ihanet mekanizması ile gerçekleştirilecek siyasi mesuliyetinin tesir alanı Cumhurbaşkanının halk tarafından seçilmesini öngören 2007 değişiklikleri sonrasında tabii olarak artmış bulunmaktadır; bu yönüyle 2007 değişikliği 1982 Anayasası'nın Cumhurbaşkanına değgin sorumluluk rejimini tamamlayıcı mahiyettedir; bkz. Gülfidan, *Cumhurbaşkanının Cezai Sorumluluğu*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, s. 100.

⁶⁰ *Ibid*, s. 105-107.

hurbaşkanının azline değil ve fakat TBMM tarafından tasvip edilmeyen herhangi bir tutumundan dolayı hesap vermesi esasına dayanan bir siyasi sorumluluk mekanizmasıdır⁶¹.

B. Cumhurbaşkanının Göreviyle İlgili Suçlarından Doğan Sorumluluğu

İfade edilmiş olduğu gibi, doktrinde, cumhurbaşkanının kişisel suçlarından dolayı sorumlu olduğunu ve fakat görev suçları dolayısıyla, “vatana ihanet”, hariç sorumsuz bulunduğu mutabakatla kabul edilmektedir⁶². Cumhurbaşkanının görev suçları dolayısıyla kural olarak sorumsuz olduğu yönündeki kabul, cumhurbaşkanının yetkisizliğine⁶³, karşı imza kuralına⁶⁴ veya Anayasa’da “vatana ihanet” sorumluluğundan bahsedilmiş olmasının karşıt anlamına dayandırılmaktadır⁶⁵.

⁶¹ 1982 Anayasası’nda Cumhurbaşkanının vatana ihanetten doğan sorumluluğunun mahiyeti ve neticeleri hakkında teferruatlı bir inceleme için bkz. Gülfidan, Cumhurbaşkanının Cezai Sorumluluğu, s. 94-107.

⁶² Özbudun, Türk Anayasa Hukuku, s. 329; Gören, Anayasa Hukuku, s. 233; Tanör/Yüzbaşıoğlu, 1982 Anayasasına Göre Türk Anayasa Hukuku, s. 321-322; Artuk/Gökçen/Yenidünya, Ceza Hukuku Genel Hükümler I, s. 242-248; Atar, Türk Anayasa Hukuku, s. 270-271; Şeref Gözübüyük, Anayasa Hukuku, Ankara, TurhanKitabevi, 2010, s. 242-243; Bahri Öztürk/Mustafa Ruhan Erdem, Ceza Hukuku ve Güvenlik Tedbirleri Hukuku, 9. Bası, Ankara, Seçkin, 2006, s. 96-98.

⁶³ Servet Armağan, Türk Esas Teşkilat Hukuku, İstanbul, Fakülteler Matbaası, 1979, s. 61; Dönmezer/Erman, Nazari ve Tatbiki Ceza Hukuku, Cilt: 1, s. 257; ayrıca aynı yönde bkz. Mümtaz Soysal, 100 Soruda Anayasanın Anlamı, 11. Bası, İstanbul, Gerçek Yayınevi, 1997, s. 224-226.

⁶⁴ Tanör/Yüzbaşıoğlu, 1982 Anayasasına Göre Türk Anayasa Hukuku, s. 321-322; Dönmezer/Erman, Nazari ve Tatbiki Ceza Hukuku, Cilt:1, s. 258; Atar, Türk Anayasa Hukuku, s. 270; Centel, Türk Ceza Hukukuna Giriş, s. 106; Salih Önder, Türk Parlamenter Sisteminde Cumhurbaşkanının Rolü, Ankara, TurhanKitabevi, 2007, s. 118; Kemal Gözler, Devlet Başkanları, Bursa, Ekin, 2001, s. 235; O. Korkut Kanadoğlu, “1982 Anayasasında Cumhurbaşkanı”, Adalet Yüksekokulu 20. Yıl Armağanı, İstanbul, Beta, 2001, pp. 123-150, s. 147; Faruk Erem, “Terörle Mücadele Kanunu ve Vatana İhanet”, İstanbul Barosu Dergisi, Yıl: 1991, Cilt: 65, sayı: 4-5-6, pp. 386-389, s. 386. Gören de, karşı imza kuralından doğan sorumluluğun siyasi nitelikte olacağını belirtmekle birlikte, ceza kanununun herhangi bir maddesinin ihlal edilmesi halide sorumluluğun cezai bir nitelik kazanacağını ifade etmektedir, bkz. Gören, Anayasa Hukuku, s. 235.

⁶⁵ Gözler, Türk Anayasa Hukuku, s. 538. Aynı yönde ayrıca bkz. Gözler, Devlet Başkanları, s. 92; Gözler, Türk Anayasa Hukuku Dersleri, s. 330; Murat Yanık, Yüce Divan, İstanbul, Derin Yayınları, 2008, s. 99.

Halbuki, yetkisizlik ve karşı imza kuralı ancak siyasi mahiyette bir sorumsuzluğa yol açabilirler ve bu itibarla cumhurbaşkanının cezai mesuliyeti bahsinde belirleyici bir değer taşımaları olasılık dahilinde değildir⁶⁶. Dahası, özü itibarıyla siyasi sorumluk sahasına münhasır bir ilke olan karşı imza kuralının cezai sorumluluk alanında da geçerli olması gerektiği düşüncesinin benimsenmesi, müessesenin amacına uygun olmamakla birlikte, yarı-başkanlık rejimleri bakımından ceza hukukunun evrensel ilkeleriyle bağdaşmayan bir hal de yaratmaktadır. Gerçekten de, meşruti monarşiler çağında, kralın yetkilerini halk ile paylaşması temeli üzerinde ortaya çıkan karşı imza ilkesi, günümüz parlamenter rejimlerinde başbakan ve ilgili bakanlar tarafından alınan bir kararın devlet başkanınca imzalanarak şeklen tekemmül ettirilmesi anlamını kazanmışsa da, anılan ilke yarı-başkanlık rejimleri açısından tam tersi bir esası, devlet başkanının işlemine başbakanın ve/veya ilgili bakanın katılımını ifade etmektedir. Bu durumda, yetkilerin aslen cumhurbaşkanınca kullanıldığı yarı-başkanlık rejimlerinde, cumhurbaşkanının görevlerinden dolayı cezai sorumsuzluğunun karşı imza kuralı ile temellendirilmesi, cumhurbaşkanının işlemlerinden dolayı, bahsi geçen işlemin yapılmasına katılmamış ve hatta belki de işlemin yapılmasına taraftar dahi olmayan bakanların o işlemlerden doğan cezai sorumluluğu yüklenmeleri anlamını taşır. Görmüş olduğumuz gibi, kişinin başkasının fiilinden dolayı ya da kusuru aranmaksızın cezalandırılması, evrensel bir ceza hukuku prensibi olan ve 1982 Anayasası'nın 38. maddesinin 7. fıkrasında da tanınmış bulunan "ceza sorumluluğunun şahsiliği" ilkesine aykırıdır⁶⁷.

Belirtmemiz gerekir ki, 1982 Anayasası'nın cumhurbaşkanının sorumluluğu hususunda vatana ihanetten bahsetmiş olmasının karşıt anlamından bahsi geçen sonuca ulaşabilmek için ise, öncelikle, cumhurbaşkanının görev suçlarıyla ilgili sorumsuzluğunun kural olduğunu ve sonra da "vatana ihanet" mefhumunun cezai sorumluluk doğuracak bir nitelik taşıdığını kabul etmek icap eder. Vatana ihanetten doğacak sorumluluğun pür siyasi karakterini bir kenara bırakarak, vatana ihanetin cezai bir

---

⁶⁶ Sahiden de ceza kanunlarına dayanan, suç işlenmesi ile ortaya çıkan ve eşitlik ilkesi üzerine bina olunan cezai sorumluluğun yetki sahibi olmakla bir bağlantısı yoktur; bkz. Uğur Sarper Boz, "1982 Anayasası Uyarınca Cumhurbaşkanı'nın Cezai Sorumluluğu", *Suç ve Ceza*, 2008, sayı: 3, pp. 151-210, s. 167. Bu yönde ayrıca bkz. Gözler, *Türk Anayasa Hukuku*, s. 539 vd.

⁶⁷ Bkz. Gülfidan, *Cumhurbaşkanının Cezai Sorumluluğu*, s. 38-45; 65-73.

sorumluluk doğurduğunu kabul etsek dahi, kanaatimizce anılan sonuca ulaşmak mümkün değildir. Vurgulamış olduğumuz üzere, cumhuri bir rejimde kural cumhurbaşkanının sorumsuzluğu değil bilakis sorumluluğu olduğuna göre, anayasanın cumhurbaşkanı için belli bir suçtan dolayı suçlandırma usulünü göstermiş olması, onu diğer suçlardan sorumsuz saydığı anlamını taşımaz⁶⁸. Tekrarlamamız gerekirse, monarşi ile arasında organik bir bağ bulunmayan cumhuriyet rejiminde, devlet başkanının statüsü bakımından, monarşik geleneklerin sürdürülmeleri için bir sebep yoktur. Bu itibarla, cumhuriyetler için kural, aksi açıkça öngörülmediği müddetçe cumhurbaşkanının sorumlu olmasıdır.

Ayrıca, vatana ihanet kavramı siyasi sorumluluk ile ilişkili bulunduğu göre, Anayasa'nın vatana ihanetten doğan sorumluluktan bahsetmiş olmasının karşıt anlamı üzerinden cumhurbaşkanının görev suçları dolayısıyla sorumsuz olduğunun savunulması da mümkün değildir.

Şu halde, 1982 Anayasası, cumhurbaşkanının cezai sorumluluk rejiminin tespiti ile ilgili sarıh ya da zımni bir hüküm ihtiva etmemektedir. Cumhuri rejimlerde devlet başkanının cezai sorumluluğu kuralı karşısında, aksi yönde bir düzenlemede bulunmuş olmayan 1982 Anayasası sisteminde, cumhurbaşkanı, göreviyle ilgili veya ilgisiz bütün suçlarından dolayı, hiçbir istisnadan faydalanmaksızın sorumludur.

1982 Anayasası'nın cumhurbaşkanına cezai sorumluluk konusunda tanımış olduğu yegane imtiyaz, göreviyle ilgili cezai sorumluluğunun gerçekleştirilmesi ile ilgili bir yargılama makamı imtiyazıdır. 1982 Anayasası'nın 148/6 madde hükmü uyarınca, cumhurbaşkanı, göreviyle ilgili suçlardan ötürü Yüce Divan sıfatıyla Anayasa Mahkemesi tarafından yargılanır⁶⁹. Vatana ihanet prosedürü TBMM bünyesinde başlayan ve yine TBMM bünyesinde son bulan bir siyasi sorumluluk aracı olarak cumhurbaşkanının görev suçlarından ötürü yargılanması meselesiyle ilintili olmadığından ve TBMM İçtüzüğü'nün cumhurbaşkanının vatana ihanetten dolayı Yüce Divan'a sevk edilmesinden bahseden 114. maddesinin de bir meclis kararı olarak ilgili savcının kamu davası açma görev ve yetkisi üzerinde bir etki doğurması mümkün bulunmadığından, cum-

⁶⁸ Ibid. 72-74.

⁶⁹ Cumhurbaşkanının görev suçlarından dolayı yargılanması hususundaki yetkinin Anayasa Mahkemesi'ne verilmiş olmasından kaynaklanan sorunlar hakkında bkz. Gülfidan, Cumhurbaşkanının Cezai Sorumluluğu, s. 139-150.

hurbaşkanının görev suçlarından dolayı itham edilmesi görev ve yetkisi, 6216 sayılı Anayasa Mahkemesinin Kuruluşu ve Yargılama Usulleri Hakkında Kanun'un 57/5 maddesinin, Yüce Divan'da savcılık görevinin Yargıtay Cumhuriyet Başsavcısı veya Yargıtay Cumhuriyet Başsavcivekili tarafından yapılacağını belirten hükmü ve 2797 sayılı Yargıtay Kanunu'nun 27. maddesinin Anayasa Mahkemesi'nde cumhuriyet savcılığının Yargıtay Cumhuriyet Başsavcısı tarafından yapılacağını belirten düzenlemesi karşısında, Yargıtay Cumhuriyet Başsavcısı'na ve Başsavcivekiline aittir. Bu itibarla, TBMM, cumhurbaşkanının görev suçlarından dolayı yargılanması konusunda bir role sahip değildir. Görevinden ayrılmış bulunan eski bir cumhurbaşkanının veya halihazırda görevde bulunan bir cumhurbaşkanının görev suçundan ötürü Yüce Divan karşısında yargılanması, Yargıtay Cumhuriyet Başsavcısı ya da Başsavcivekili tarafından itham edilmesine bağlıdır⁷⁰.

C. Cumhurbaşkanının Kişisel Suçlarından Doğan Sorumluluğu

Belirtilmiş olduğu gibi, 1982 Anayasası'nın cumhurbaşkanının cezai mesuliyet rejimi hakkındaki tek hükmü, Anayasa'nın 148. maddesinin 6. fıkrasında yer almaktadır. 1982 Anayasası, cumhurbaşkanının cezai sorumluluğu hakkında, cumhurbaşkanının görev suçlarından ötürü Yüce Divan'da yargılanacağını belirten 148/6 hükmünden maada bir düzenlemeye yer vermiş değildir.

1924 Anayasası'nın, cumhurbaşkanının kişisel suçlarından dolayı sorumlu olduğunu ve görev süresi içerisinde bunlardan dolayı sorumluluğunun gerçekleştirilmesinin Anayasa'nın yasama dokunulmazlığını tanzim eden 17. maddesi hükmüne tabi olduğunu vazedan 41. maddesinin 2. fıkrasına benzer bir düzenlemenin 1961 ve 1982 Anayasalarında yer almamış olması⁷¹, doktrinde çeşitli görüşlerin ileri sürülmesine sebep olmuştur. Cumhurbaşkanının sorumluluğu kuralı karşısında, dokunulmazlığa sahip olmayan cumhurbaşkanının kişisel suçları bakımından takibata uğrayacağı düşüncesinin, onu milletvekillerinden ve hatta milletvekili olmayan bakanlardan daha alt bir statüye koyacağı ve bu neden-

⁷⁰ Bkz. Ibid. 128-138.

⁷¹ Burada, 1924 Anayasası döneminin aksine, 1961 ve 1982 anayasal düzenlerinde, 1961 Anayasası'nın 95. maddesinin 3. fıkrası ve 1982 Anayasası'nın 101. maddesinin 4. fıkrası uyarınca, cumhurbaşkanı seçilen kişinin TBMM üyeliği sıfatının son bulacak olduğunun belirtilmesinde fayda vardır.

le cumhurbaşkanının kişisel suçlarından ötürü sorumsuz sayılması gerektiği yönündeki görüş⁷² bir kenara bırakılırsa, tartışma, cumhurbaşkanının kişisel suçlarından doğan sorumluluğunun gerçekleştirilmesi noktasında düğümlenmektedir. Diğer bir ifadeyle, yanıt aranan soru, kişisel suçlarından ötürü olağan ceza mahkemeleri tarafından yargılanacak olan cumhurbaşkanı hakkındaki bu yargılamanın ne zaman ve nasıl vuku bulacağıdır.

Cumhurbaşkanının kişisel suçlarından dolayı cezai sorumluluğunun ne zaman ve nasıl gerçekleştirilebileceği sorusuna verilecek cevap, cumhurbaşkanının bu alanda bir imtiyaza sahip olup olmamasına göre değişecektir. Doktrinde bu hususta öne sürülen görüşlerin, cumhurbaşkanının kişisel suçlarından dolayı ancak TBMM kararı ile cezai takibat konusu yapılabilmesi görüşü, cumhurbaşkanının kişisel suçlarından dolayı kovuşturulmasının görev süresinin sonuna bırakılması gerektiği görüşü ve cumhurbaşkanı hakkında derhal kovuşturmaya başlanabileceği görüşü biçiminde tasnif edilmeleri mümkündür.

Doktrinde bir kısım müellif, milletvekili olmayan bakanların yararlandığı yasama dokunulmazlığından cumhurbaşkanının evleviyetle yararlanması gerektiği kanaatinde⁷³. Hemen belirtmek lazım gelir ki, milletvekili olmayan bakanların aksine, yasama faaliyetlerine doğrudan katılan bir kişi olmayan⁷⁴ cumhurbaşkanının konumu, bu sebeple, yasa-

⁷² Bkz. Arsel, *Türk Anayasa Hukukunun Umumi Esasları*, s. 390-391, dip not: 441. Bahsi geçen görüş ve bu görüşün değerlendirilmesi için ayrıca bkz. Dönmezer/Erman, *Nazari ve Tatbiki Ceza Hukuku*, Cilt: 1, s. 261; Artuk/Gökçen/ Yenidunya, *Ceza Hukuku Genel Hükümler I*, s. 247.

⁷³ Özbudun, *Türk Anayasa Hukuku*, s. 329; Gören, *Anayasa Hukuku*, s. 234; Tanör/Yüzbaşıoğlu, *1982 Anayasasına Göre Türk Anayasa Hukuku*, s. 323; Öztürk/Erdem, *Ceza Hukuku ve Güvenlik Tedbirleri Hukuku*, s. 98; Ferhat Yıldız, "Cumhurbaşkanının Cezai Sorumluluğu", *Terazi Hukuk Dergisi*, Cilt: 9, Sayı: 100, Aralık 2014, ss. 182-188, s. 185.

⁷⁴ Kanaatimiz odur ki, günümüz parlamenter rejimlerinde, kanunlaşan önerilerin çok büyük bir kısmını Bakanlar Kurulu'na gönderilen kanun tasarılarının oluşturması, yasama organının yasa yapma işlevi üzerinde yürütme organının sahip olduğu etkin rolü göstermektedir. Bu itibarla, kanun tasarıları üzerinde imzaları bulunan milletvekili olmayan bakanların yasama faaliyetlerine doğrudan katılmakta olduklarını söylemek iktiza eder. Milletvekili olmayan bakanların yasama çalışmalarına katılımlarının doğrudan olduğu yönünde bkz. Tanör/Yüzbaşıoğlu, *1982 Anayasasına Göre Türk Anayasa Hukuku*, s. 229-230; aksi yönde bkz. Hüseyin Özcan, *Yasama Bağışıklıkları*, Ankara, Seçkin Yayıncılık, 2006, s. 54-55.

ma dokunulmazlığı kurumunun amacı ve var oluş sebebi karşısında⁷⁵, milletvekili olmamakla birlikte yasama dokunulmazlığından yararlanmakta olan bakanların statüsü ile mukayese edilmeye müsait değildir⁷⁶.

Dahası, kendisine açıkça bir bağışıklık tanınmış olmayan cumhurbaşkanının yasama dokunulmazlığının yararlanıcısı olabileceği yönündeki bir kabul, kanun önünde eşitlik ilkesi ile de bağdaşmamaktadır⁷⁷.

Vatana ihanet prosedüründen hareketle, cumhurbaşkanının kişisel suçları dolayısıyla kovuşturulabilmesi için TBMM kararının aranmasının gerekmekte olduğu yönündeki görüş⁷⁸, kanaatimizce, vatana ihanet kavramını bir cezai mesuliyet mefhumu olarak kabul etmekte olması hasebiyle isabetsizdir. 1982 Anayasası'na göre, görev suçlarından dolayı TBMM kararı aranmaksızın yargılanabilmekte olan cumhurbaşkanının, kişisel suçlarından dolayı da TBMM kararına gerek duyulmaksızın kovuşturulabileceği muhakkaktır⁷⁹.

Cumhurbaşkanının kişisel suçlarından ötürü kovuşturulmasının görev süresinin hitamına tehir edilmesi gerektiği minvalindeki görüş ise⁸⁰, pozitif hukuk yönünden bir dayanağa sahip değildir.

---

⁷⁵ Yasama Dokunulmazlığı müessesesinin amacı ve var oluş sebebi hakkında bkz. O. Serkan Gülfidan, *Yasama Dokunulmazlığı –Müessesenin Amacı Karşısında 1982 Anayasası'nda Yasama Dokunulmazlığının Kapsamı ve İstisnaları-*, İstanbul, On İki Levha, 2011, s. 10-25.

⁷⁶ Bu hususta ayrıca bkz. Gülfidan, *Yasama Dokunulmazlığı*, s. 28-32.

⁷⁷ Cumhurbaşkanının yasama dokunulmazlığından faydalanamayacağı yönünde ayrıca bkz. Gözübüyük, *Anayasa Hukuku*, s. 244; Gözler, *Türk Anayasa Hukuku*, s. 537-538; Hasan Tunç/Faruk Bilir/Bülent Yavuz, *Türk Anayasa Hukuku*, Ankara, Asil Yayın Dağıtım, 2009, s. 165-166; Kasım Karagöz/Fatih Birtek, "Parlamentar Sistemde Cumhurbaşkanı'nın Cezai Sorumluluğu ve Yargılanması", Prof. Dr. Hüseyin Hatemi'ye Armağan, Cilt: 2, İstanbul, Vedat, 2009, pp. 1731-1768, s. 1754.

⁷⁸ Aldıkaçtı, *Anayasa Hukukumuzun Gelişmesi ve 1961 Anayasası*, s. 335; Dönmezer/Erman, *Nazari ve Tatbiki Ceza Hukuku*, Cilt: 1, s. 262-263; Nevzat Toroslu, *Ceza Hukuku Genel Kısım*, 14. Bası, Ankara, Savaş Yayınevi, 2009, s. 78-79.

⁷⁹ Kamu hukukunda kıyasın mümkün olmadığı gerekçesiyle aynı sonuca ulaşan bir görüş için bkz. Gözler, *Türk Anayasa Hukuku*, s. 537.

⁸⁰ Atar, *Türk Anayasa Hukuku*, s. 271-272; Artuk/Gökçen/Yenidünya, *Ceza Hukuku Genel Hükümler I*, s. 249; Kayıhan İçel/Süheyl Donay, *Karşılaştırmalı ve Uygulanabilir Ceza Hukuku Genel Kısım*, 5. Bası, İstanbul, Beta, 2006, s. 147; Veli Özer Özbek/M. Nihat Kanbur/Pınar Bacaksız/Koray Doğan/İlker Tepe, *Türk Ceza Hukuku Genel Hükümler*, Ankara, Seçkin, 2010, s. 173; Karagöz/Birtek, "Parlamentar Sistemde Cumhurbaşkanı'nın Cezai Sorumluluğu ve Yargılanması", s. 1754-1755.

Ezcümle, cumhuriyetlerde devlet başkanının sorumluluğu kural olduğuna göre, aksi yönde bir hüküm sevketmiş olmayan 1982 Anayasası mucibince cumhurbaşkanı kişisel suçlarından sorumludur. Dokunulmazlık, bahsi geçen sorumluluğun gerçekleştirilmesi hakkında öngörülmuş bir imtiyaz olarak ceza kanunları önünde eşitlik ilkesinin bir istisnasını teşkil etmekte olduğuna ve istisnaların dar yorumlanmaları gerektiğine göre, yasama dokunulmazlığı ile ilgili hükümlerin kıyasen cumhurbaşkanı için de tatbik olunmaları mümkün değildir. Anayasal sistemimizde, cumhurbaşkanı kişisel suçlarından dolayı bir dokunulmazlığı haiz bulunmamaktadır, görev süresinin içerisinde her türlü ceza takibatının konusu olabilir⁸¹ ve görev süresi esnasında ya da göreve başlamadan evvel işlemiş olduğu bütün kişisel suçlarından dolayı olağan ceza mahkemeleri karşısında yargılanabilir⁸².

SONUÇ

Tetkik etmiş bulunduğumuz gibi, monarktan farklı olarak, cumhurbaşkanının mahiyeti icabı sorumsuz olmasını icap ettiren bir gerekçe mevcut değildir. Bilakis, kimsenin kanunların üzerinde bir yer işgal edemediği ve egemenliğin kaynağını halkta bulmakta olduğu cumhuri rejimlerde asıl olan, devlet başkanının kural olarak sorumlu olmasıdır.

Cumhurbaşkanının sorumsuzluğu, yalnızca klasik parlamenter rejimlerde ve sadece siyasi sorumluluk sahası bakımından geçerli olan bir kuraldır. Yetkisizlik temeli üzerinde ve karşı imza müessesesi çerçevesinde açıklanan siyasi sorumsuzluk kaidesi, klasik parlamenter sistemin devlet başkanının tarafsız niteliğinin muhafaza edilmesinin temini ve cumhurbaşkanının bu tarafsız kimliğinden kaynaklanan “çatışan taraflar

⁸¹ Aynı yönde ayrıca bkz. Gözübüyük, Anayasa Hukuku, s. 244; Timur Demirbaş, Ceza Hukuku Genel Hükümler, 6. Bası, Ankara, Seçkin, 2009, s. 146; Hüseyin Özcan, “Cumhurbaşkanının Yasama Ayrıcalıkları”, Prof. Dr. Hüseyin Ülgen’e Armağan, Cilt: 2, İstanbul, Vedat, 2007, s. 2174, pp. 2167-2174.

⁸² Kerse, Türkiyede 1961 Anayasasına Göre Cumhurbaşkanı, s. 178; Gözler, Türk Anayasa Hukuku, s. 537-538; Yusuf Yaşar/Emrah Kırıt, “Cumhurbaşkanlarının Siyasi ve Hukuki Sorumluluğu”, Radikal Gazetesi, 19.12.2006, <http://www.radikal.com.tr/Radikal.aspx?aType=RadikalHaberDetay&ArticleID=800717&Date=31.07.2010&CategoryID=99>, 16.12.2015. Cumhurbaşkanının yasama dokunulmazlığına sahip olmadığı yönünde ayrıca bkz. Tunç/Bilir/Yavuz, Türk Anayasa Hukuku, s. 165-166. Cumhurbaşkanının kişisel suçlarından dolayı yargılanması hakkında teferruatlı bir inceleme için ayrıca bkz. Gülfidan, Cumhurbaşkanının Cezai Sorumluluğu, s. 150-164.

arasında hakemlik” vazifesini ifa edebilmesinin sağlanması için zaruridir. Görüldüğü üzere, klasik parlamentarizmde, cumhurbaşkanının yetkisizliği, tarafsızlığı ve tarafsızlığı sayesinde anayasal sistemde sahip olduğu rol, tamamıyla siyasi sorumluluk alanı ile ilişkili bulunan unsurlardır. Hukuki özü gereği siyasi sorumluluktan ayrılan cezai sorumluluk meselesinin ise, siyasi sorumsuzluğa yol açan sebeplere dayanılarak izah edilmesi mümkün değildir. Bu cümleden olmak üzere, kanun önünde eşitlik ilkesi gereğince, aksi açıkça öngörülmüş olmadığı müddetçe, cumhurbaşkanı, kategorik/varoluşsal olarak, görev suçu-kişisel suç tefrikinde gidilmeksizin, işlemiş olduğu bütün suçlar bakımından tam bir cezai sorumluluğu haizdir.

Cumhurbaşkanının göreviyle ilgili işlemlerden dolayı sorumsuz olduğu minvalinde bir düzenlemeye yer vermiş bulunmayan ve cumhurbaşkanının sorumluluk rejiminin tespitine dair tek maddesi 105. madde hükmü olan 1982 Anayasası, bu madde hükmünde de, 1. fıkrayla karşı imza kuralını düzenlemekte, sorumluluk hususuyla ilgili olmayan 2. fıkrayla cumhurbaşkanının tek başına imzaladığı kararlar ve emirler aleyhine yargı yolunun kapalı olduğunu belirtmekte ve 3. fıkrayla da vatana ihanet mekanizmasına yer vermektedir. Bu durumda, karşı imza, siyasi sorumsuzluğun aracı ve göstergesi olduğuna, cumhurbaşkanının resen yaptığı işlemlerin kesin olmasının cumhurbaşkanının sorumluluğu ile bir ilgisi bulunmadığına göre, 1982 Anayasası'nın cumhurbaşkanının cezai sorumluluğu konusunda bir düzenlemede bulunmuş olup olmadığının tespiti, vatana ihanet mefhumunun niteliğinin tayin edilmesini gerektirir.

Esası itibarıyla müphem ve siyasi bir mefhum olup, ceza kanunları tarafından da tipikliğe kavuşturulmuş bulunmayan, TBMM'nin önergesi ile başlayıp yine TBMM'nin “suçlandırma” kararı ile nihayete eren, cumhurbaşkanının bir siyasi aktör olarak siyasi bir organ vasıtasıyla denetlenmesi maksadına hizmet eden “vatana ihanet” mekanizması, tamamıyla bir siyasi sorumluluk aracıdır. Ceza kanunlarınca suç olarak tanımlanmış olmayan vatana ihanet kavramının içeriğinin önceden belirlenmesine olanak yoktur. Şu halde, evrensel ve çağdaş ceza hukuku anlayışının temel değerlerinden olan suç ve cezaların kanuniliği ilkesi karşısında, vatana ihanetten doğan sorumluluğun cezai mahiyette olduğunun kabul edilmesi mümkün değildir.

Tekrarlamak gerekirse, bütün bağlamıyla, ortaya çıkışından gerçekleştirilme usulüne kadar pozitif hukuk tarafından açıkça düzenlenmesi lazım gelen cezai sorumluluk, ceza sorumluluğunun şahsiliği ve ceza

kanunlarının mecburiliği ilkeleriyle beraber, suç ve cezaların kanuniliği prensibine dayanmakla siyasi mesuliyetten ayrılır. Görmüş olduğumuz gibi, ceza hukuku anlamında bir kusura ihtiyaç duymayan siyasi sorumluluk ise, cezai sorumluluğun ve özel hukuka ilişkin sorumluluğun aksine, hukuki bir mahiyet arz etmez. Niteliği gereği, çerçevesi ancak bir bölümü itibarıyla pozitif hukuk tarafından çizilmeye elverişli olan siyasi sorumluluk sahasında, hangi işlem veya eylemlerin siyasi sorumluluğun doğumuna yol açacaklarını önceden tespit etmek mümkün değildir. Hukuken öngörülmüş (*de jure*) mekanizmalar ile işleyebildiği gibi, fiili olarak ortaya çıkan (*de facto*) mekanizmaları da kapsamına alan siyasi sorumluluğun neticesi, genel olarak halka veya halkın temsilcilerine karşı hesap verme zarureti şeklinde zuhur eder. Siyasi sorumluluk mekanizmaları, sonuçları itibarıyla, görevden düşürülmeyi işaret eden birincil düzeyde siyasi sorumluluk mekanizmaları ve azili sonuçlamayarak, siyaseten yetkili olan aktörün konumuna doğrudan tesir etmemekle birlikte, onun meşruiyetini sorgulanır hale getiren, yetkilerin kullanılma alanı üzerinde dolaylı bir denetim sağlayan ikincil düzeyde siyasi sorumluluk mekanizmaları olarak ikiye ayrılır. Anılan kategorizasyon içerisinde, içeriği önceden tespit olunamayan ve siyasi bir aktör hakkında siyasi bir organın oylamaları ile vuku bulan vatana ihanet kavramından doğan sorumluluğun, cezai değil siyasi bir niteliği haiz olduğu aşikardır. Cumhurbaşkanı klasik parlamentarizm ile bağdaşmayan ölçüde yetkili kılınmış bulunan 1982 Anayasası'nın, 1924 Anayasası'nın 41. maddesinin 2. cümlesiyle, 1961 Anayasası'nın ise 98. maddesinin 1. fıkrası ile öngörmekte oldukları şekilde, cumhurbaşkanının göreviyle ilgili işlemlerden ötürü sorumlu olmadığı yönünde bir hükme yer vermemek suretiyle, cumhurbaşkanının siyasi sorumluluğuna gidilmesi yolunu kapatmamış olması, kamu hukukuna hakim bir ilke olan yetki ve sorumlulukta paralellik prensibinin de doğal ve kaçınılmaz bir sonucudur. 1982 Anayasası'nın ilk şeklinde, cumhurbaşkanı açısından, *de jure* öngörülmüş yegane siyasi sorumluluk mekanizması olan vatana ihanet, ikincil düzeyde bir siyasi mesuliyete yol açan, cumhurbaşkanının azline değil ve fakat TBMM tarafından tasvip edilmeyen herhangi bir tutumundan dolayı hesap vermesi esasına dayanan bir siyasi sorumluluk mekanizmasıdır. Bu itibarla, 21 Ekim 2007 tarihli halkoylaması ile onaylanan 31 Mayıs 2007 tarih ve 5678 sayılı kanun ile yapılan ve cumhurbaşkanının halk tarafından seçilmesini öngörerek, hükümet sistemini yarı-başkanlık hatına oturtmuş bulunan anayasa değişikliğinin, 1982 anayasal sisteminde

cumhurbaşkanının siyasi sorumluluğu rejiminin tamamlanması yönünde bir adım teşkil etmekte olduğu söylenebilir.

Öte yandan, gerçek bir demokraside bir kişinin isteklerinin siyasi kararların asli ya da yegane kaynağı olamayacağı ve kuvvetler ayrılığının bir kişiye –özellikle de siyasi sorumluluğuna gidilemeyen bir kişiye– itaat etmekle bağdaşmayacağı⁸³ dikkate alındığında, 1982 Anayasası sisteminde, hükümet biçimi meselesinde olduğu gibi, cumhurbaşkanının siyasi sorumluluğu hususunda da Fransa örneğinin⁸⁴ takip edilerek, kanaatimizce siyasi mahiyette olduğu sabit olmakla birlikte, tereddütlere yol açar nitelikte bir kavram olan “vatana ihanet” mefhumunun terk edilmesi ve cumhurbaşkanının siyasi sorumluluk rejiminin, birincil düzeyde siyasi sorumluluk şekli olan azili de içine alacak biçimde düzenlenmesi yerinde olacaktır. Bu halde, mekanizmanın işlerliğinin sağlanabilmesi açısından aranacak çoğunlukların yüksek tutulmaması lazım gelir⁸⁵. İlaveten, siyasi sorumluluğun mevzubahis siyasi yetkiyi tevdi edene karşı taşınması kuralına riayet edilmesi bakımından ve yarıbaşkanlık sisteminin gerekli kıldığı dengenin sağlanabilmesi açısından, 1982 Anayasası’nın, 17 Haziran 1944 tarihli İzlanda Cumhuriyeti Anayasası’nın düzenlemekte olduğu azil mekanizmasına benzer bir mekanizmaya yer vermesi gerekmektedir.

1944 İzlanda Cumhuriyeti Anayasası’na göre, cumhurbaşkanı, yasama organının halkoyuna sunacağı azil teklifinin halkoylaması neticesinde kabul edilmesi halinde görevinden azlolunur (md. 11/3). Yasama organının azil teklifinin halkoylamasında kabul edilmemesi halinde, yasama organı derhal fesholunur (md. 11/4). Görüldüğü gibi, İzlanda Anayasası’nın öngörmekte olduğu azil prosedürü, cumhurbaşkanının siyase-

⁸³ Moine, “L’irresponsabilité politique du Président de la Vème République”.

⁸⁴ Belirtmek gerekir ki, 4 Ekim 1958 tarihli Fransız Anayasası’nın, 24 Şubat 2007 tarihli Fransa Cumhuriyeti Resmi Gazetesi’nde yayımlanan, 23 Şubat 2007 tarih ve 2007-238 sayılı kanun ile değiştirilmesi ile cumhurbaşkanının sorumluluk rejimindeki eksikliklerin giderilmesi amaçlanmıştır. Anılan değişiklikler, bahsi geçen iyileştirmeyi sağlayabilmek için, cezai sorumluluğun siyasi sorumluluktan tamamen ayrılması esasına dayanmaktadır, bu yönde bkz. Olivier Pluen, “L’inapplicabilité du nouveau régime de responsabilité du président de la République”, R.D.P., sayı: 5, 2009, pp. 1401-1429, s. 1403.

⁸⁵ Örnek olsun, Avril Raporu, üye tam sayısının salt çoğunluğunun aranmasını önermektedir; Commission de Réflexion Sur Le Statut Pénal du Président de la République présidée par le professeur Pierre Avril, Rapport au Président de la République.

ten sorumlu olması hususunda bir kuşkuya yer bırakmamakta ve halkoyu ile seçilmiş bulunan devlet başkanının görevden alınması konusunda cumhurbaşkanını seçmiş bulunan halkı da dışlamamaktadır. Kanaatimizce, temsili demokrasi teorisi, halkoyu ile seçilmiş olan bir siyasi aktörün görevinden alınması mekanizmasında halkoyuna belirleyici bir değer tanınmasını mecburi kılmakta olduğundan, İzlanda Anayasası'nın düzenlemesi isabetlidir. Cumhurbaşkanının azli konusunda İzlanda örneğinin benimsenmesi halinde, hem cumhurbaşkanı ile yasama organı çoğunluğu arasında vuku bulabilecek çatışma olasılıklarında, kesin netice verecek biçimde, egemenliğin sahibi olan halkın hakemliğine başvurmak mümkün olacak, hem de cumhurbaşkanının siyasi sorumluluk rejimi tamamlanmış bulunacaktır⁸⁶.

Cumhurbaşkanının cezai sorumluluğu bahsinde ise, karşı imza kuralı, cumhurbaşkanının yetkisizliği, cumhurbaşkanının hakemlik görevi gibi cumhurbaşkanının siyasi mesuliyeti ile ilintili bulunan hususlar, cumhurbaşkanının cezai sorumluluk rejimi bakımından belirleyici olmayacaklarına ve bir siyasi sorumluluk mekanizması olan “vatana ihanet” de cezai sorumlulukla alakalı bulunmadığına göre, 1982 Anayasası, cumhurbaşkanının cezai sorumluluk rejiminin tespiti ile ilgili bir hüküm ihtiva etmemektedir. Cumhuri rejimlerde devlet başkanının cezai sorumluluğu kuralı karşısında, aksi yönde bir düzenlemede bulunmuş olmayan 1982 Anayasası sisteminde, cumhurbaşkanı, göreviyle ilgili veya ilgisiz bütün suçlarından dolayı, hiçbir istisnadan faydalanmaksızın sorumludur.

Ayrıca, belirtmek lazım gelir ki, 1982 Anayasası'na göre, cumhurbaşkanı, kişisel suçlarından dolayı da bir dokunulmazlığı haiz bulunmamaktadır. Bu durum muvacehesinde, cumhurbaşkanı, göreve başlama-

---

⁸⁶ Burada belirtmek gerekir ki, 1982 Anayasası'nın yarı-başkanlık sisteminin bir dengeye kavuşturulabilmesi ve olası tikanıklıkların giderilebilmesi açısından, cumhurbaşkanına da Fransa örneğine benzer bir meclisi feshetme yetkisinin tanınması gerekmektedir. Cumhurbaşkanının azlini sağlayabilen, fakat azil teklifi halkoyuyla reddedilirse fesholunacak olan yasama organı karşısında, cumhurbaşkanının da meclisi feshetme yetkisinin olması kurumlar arasındaki dengenin gözetilebilmesi açısından önemlidir. Burada, cumhurbaşkanının fesih teklifini halkoyuna sunması ve fesih isteminin halkoyunda kabul edilmemesi halinde azlolunmuş sayılması seçeneği de akla gelebilir. Bu son durumda, yarı-başkanlık sisteminin sorunlarından biri olan, cumhurbaşkanının meclisi feshetmesini takiben yapılan seçimlerde aynı meclis kompozisyonunun oluşması halinde vuku bulacak olan tikanıklık ihtimali bertaraf edilmiş olmaktadır.

dan evvel yahut görevi esnasında işlemiş olduğu kişisel suçlarından ötürü, bir TBMM kararına ihtiyaç duyulmaksızın, görev süresi içerisinde ilgili savcı tarafından derhal suçlandırılıp, olağan mahkemeler karşısında yargılanabilir.

1982 Anayasası'nın cumhurbaşkanına cezai sorumluluk konusunda tanımış olduğu yegane imtiyaz, göreviyle ilgili cezai sorumluluğunun gerçekleştirilmesi ile ilgili bir yargılama makamı imtiyazıdır.

KAYNAKÇA

Acquaviva, Jean-Claude: Droit Constitutionnel et Institutions Politiques, 5. Bası, Paris, Gualino, 2001

Akad, Mehmet/Dinçkol, Bihterin Vural: Genel Kamu Hukuku, İstanbul, Der, 2004

Akdeniz, Yaman/Altıparmak, Kerem: "TCK 299 Olmayan Hükümün Gazabı Mı?", Güncel Hukuk, Ekim 2015, 10-142, ss. 42-44

Akın, İlhan F.: Kamu Hukuku, 7. Bası, İstanbul, Beta, 1993

Akyıldız, Necat: III. Cumhuriyet Rejimi (Cumhurbaşkanı'nın Anayasal Konumu Açısından), Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul, 1993

Aldıkaçtı, Orhan: Modern Demokrasilerde ve Türkiyede Devlet Başkanlığı, İstanbul, 1960

Altıparmak, Kerem: "Adalet Tartısında Bir Merkel Davası Kaç Bin Erdoğan Davası Eder?", 28.10.2015, <http://bianet.org/bianet/ifade-ozgurlugu/168711-adalet-tartisinda-bir-merkel-davasi-kac-bin-erdogan-davasi-eder> (16.12.2015).

Ardant, Philippe: Institutions Politiques & Droit Constitutionnel, 12. Bası, Paris, L.G.D.J., 2000

Armağan, Servet: Türk Esas Teşkilat Hukuku, İstanbul, Fakülteler Matbaası, 1979

Arsel, İlhan: Türk Anayasa Hukukunun Umumi Esasları, Ankara, Mars Matbaası, 1965

Artuk, Mehmet Emin/Gökçen, Ahmet/Yenidünya, A. Caner: Ceza Hukuku Genel Hükümler I, 2. Bası, Ankara, TurhanKitabevi, 2006

Atar, Yavuz: Türk Anayasa Hukuku, 5. Bası, Konya, Mimoza, 2009

Auvret, Patrick: “La Responsabilité du Chef de l’Etat Sous La V. République”, R.D.P., sayı: 1, 1988, pp. 77-117

Avril, Pierre: “Pouvoir et Responsabilité”, Mélanges Offerts à Georges Burdeau: Le Pouvoir, Paris, LGDJ, 1977, pp. 9-23

Avril, Pierre: Les Conventions de la Constitution, Paris, PUF, 1997

Barthélemy, Joseph/Duez, Paul: Traité de Droit Constitutionnel, Paris, Dalloz, 1933

Beaud, Olivier: “La Contribution de l’Irresponsabilité Présidentielle au Développement de l’Irresponsabilité Politique sous la Vème République”, R.D.P., sayı: 5-6, 1998, pp. 1541-1561

Beaud, Olivier: Le Sang Contaminé Essai Critique Sur La Criminalisation de la Responsabilité des Gouvernants, Paris, PUF, 1999

Bernardini, Roger: “La Responsabilité Pénale des Décideurs”, Revue Pénitentiaire et de Droit Pénal, sayı: 1, 2004, pp. 13-26

Birtek, Fatih: “Parlamerter Sistemde Devlet Başkanlığı ve Türk Parlamerter Sisteminde Cumhurbaşkanı’nın Halk Tarafından Seçilmesi”, Prof. Dr. Hüseyin Hatemi’ye Armağan, Cilt: 2, İstanbul, Vedat, 2009, pp. 1701-1729

Bot, Yves: “Principes Constitutionnels et Autonomie du Droit Pénal”, La Responsabilité Pénale du Président de la République, Ed.: Christophe Guettier, Armel Le Divellec, Paris, L’Harmattan, 2003, pp. 81-91

Boz, Uğur Sarper: “1982 Anayasası Uyarınca Cumhurbaşkanı’nın Cezai Sorumluluğu”, Suç ve Ceza, 2008, sayı: 3, pp. 151-210

Burdeau, Georges/Hamon, Francis/Troper, Michel: Droit Constitutionnel, 23. Bası, Paris, L.G.D.J., 1993

Capitant, René: Ecrits Constitutionnels, Paris, Editions du Centre National de la Recherche Scientifique, 1982

Centel, Nur: Türk Ceza Hukukuna Giriş, 2. Bası, İstanbul, Beta, 2002

Commission de Réflexion Sur Le Statut Pénal du Président de la République présidée par le professeur Pierre Avril, Rapport au Président de la République, 12 Décembre 2002, Paris, La Documentation Française, 2003

Commission de Rénovation et de Déontologie de la Vie Politique, Pour Un Nouveau Démocratique, 2012, <http://www.hatvp.fr/wordpress/wp-content/uploads/2014/11/Rapport-Commission-de-renovation-et-de-deontologie-de-la-vie-publique.pdf>, 19.12.2015

Conte, Philippe: "Brèves remarques d'un pénaliste", R.D.P., sayı: 2, 1999, pp. 401-408

De Cazals, Marie: "La V  République Face A L'Instauration d'une Destitution Politique Inédite du Président de la République", Revue Française de Droit Constitutionnel, Yıl: 2007, sayı: 71, pp. 451-470

Delcros, Xavier: "La Haute Cour de Justice", La Constitution de la République Française, 2. Bası, Ed: François Luchaire/Gérard Conac, Paris, Economica, 1987, pp. 1177-1186

Delfont, José: Responsabilité Pénale et Fonction Politique, Paris, L.G.D.J., 2006

Demir, Fevzi: "Cumhuriyet D nemi Türk Anayasaları ve Hükümet Sistemleri", Prof. Dr. Seyfullah Edis'e Armağan, İzmir, Dokuz Eyl l  niversitesi Yayını, 2000, pp. 59-78

Demirbaş, Timur: Ceza Hukuku Genel Hükümler, 6. Bası, Ankara, Seçkin, 2009

Dönmezer, Sulhi/Erman, Sahir: Nazari ve Tatbiki Ceza Hukuku, Cilt: 1, 13. Bası, İstanbul, Beta, 1997

Duff, R. A.: Answering For Crime, Responsibility and Liability in the Criminal Law, Portland, Hart, 2007

Duverger, Maurice: Institutions politiques et Droit Constitutionnel, Paris, PUF, 1970

Erem, Faruk: "Terörle Mücadele Kanunu ve Vatana İhanet", İstanbul Barosu Dergisi, Yıl: 1991, Cilt: 65, sayı: 4-5-6, pp. 386-389

Erem, Faruk:  manist Doktrin Açısından Türk Ceza Hukuku, Cilt: 1, Ankara, Seçkin Kitabevi, 1984

Evik, Vesile Sonay: "Ceza ve Ceza Yargılaması Hukuku Bağlamında Adil Yargılanma Hakkı", Adil Yargılanma Hakkı ve Ceza Hukuku, Ed: Kayıhan İçel/Yener  nver, Ankara, Seçkin, 2004, pp. 283-308

Gicquel, Jean: Droit Constitutionnel et Institutions Politiques, 16. Bası, Paris, Montchrestien, 1999

Gören, Zafer: Anayasa Hukuku, Ankara, Seçkin, 2006

Gözler, Kemal: Devlet Başkanları, Bursa, Ekin, 2001

- Gözler, Kemal: Devletın Genel Teorisi, Bursa, Ekin, 2007
- Gözler, Kemal: Hukukun Temel Kavramları, Bursa, Ekin, 2004
- Gözler, Kemal: Türk Anayasa Hukuku Dersleri, 8. Bası, Bursa, Ekin, 2010
- Gözler, Kemal: Türk Anayasa Hukuku, Bursa, Ekin, 2000
- Gözübüyük, Şeref: Anayasa Hukuku, Ankara, Turhankitabevi, 2010
- Gülfidan, Osman Serkan: Cumhurbaşkanının Cezai Sorumluluğu, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2010
- Gülfidan, O. Serkan: Yasama Dokunulmazlığı –Müessesenin Amacı Karşısında 1982 Anayasası’nda Yasama Dokunulmazlığının Kapsamı ve İstisnaları-, İstanbul, On İki Levha, 2011
- Güriz, Adnan: “İngiltere’de İcra Vekillerinin Mesuliyeti”, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Yıl: 1955, Cilt: 12, Sayı: 3-4, pp. 139-155
- Hauriou, Maurice: Précis de Droit Constitutionnel, 2. Bası, Paris, Recueil Sirey, 1929
- Houillon, M. Philippe: Rapport portant modification du titre IX de la Constitution, <http://www.assemblee-nationale.fr/12/pdf/rapports/r3537.pdf>, 16.12.2015
- İba, Şeref: Anayasa Hukuku ve Siyasal Kurumlar, 2. Bası, Ankara, Turhan Kitabevi, 2008
- İçel, Kayıhan/Donay, Süheyl: Karşılaştırmalı ve Uygulamalı Ceza Hukuku Genel Kısım, 5. Bası, İstanbul, Beta, 2006
- İzgi, Ömer/Gören, Zafer: Türkiye Cumhuriyeti Anayasasının Yorumu, cilt 2, Ankara, TBMM Basımevi, 2002
- Jeanneau, Benoit: Droit Constitutionnel et Institutions Politiques, 8. Bası, Paris, Dalloz, 1991
- Kanadoğlu, O. Korkut: “1982 Anayasasında Cumhurbaşkanı”, Adalet Yüksekokulu 20. Yıl Armağanı, İstanbul, Beta, 2001, pp. 123-150
- Karagöz, Kasım/Birtek, Fatih: “Parlamentar Sistemde Cumhurbaşkanı’nın Cezai Sorumluluğu ve Yargılanması”, Prof. Dr. Hüseyin Hatemi’ye Armağan, Cilt: 2, İstanbul, Vedat, 2009, pp. 1731-1768
- Kerse, Ahmet: Türkiyede 1961 Anayasasına Göre Cumhurbaşkanı, İstanbul, Sümer Matbaası, 1973

Lauvaux, Philippe: *Les grandes Démocraties Contemporaines*, 3. Bası, Paris, PUF, 2004

Le Divellec, Arnel: “La Responsabilité Des Présidents de la République Dans Les Pays d’Europe du Nord”, *La Responsabilité Pénale du Président de la République*, Ed.: Christophe Guettier, Arnel Le Divellec, Paris, L’Harmattan, 2003, pp. 123-141

Leclercq, Claude: *Droit Constitutionnel et Institutions Politiques*, 9. Bası, Paris, Litec, 1995

Letteron, Roseline: “La destitution du Président de la République devant le Conseil Constitutionnel”, 24.11.2014, <http://www.contrepoints.org/2014/11/24/189161-la-destitution-du-president-de-la-republique-devant-le-conseil-constitutionnel>, 19.12.2015

Levade, Anne: “La procédure de destitution du président de la République enfin applicable... ou presque”, *La Semaine Juridique Edition Générale n° 51*, 15 Décembre 2014, 1299

Machelon, Jean-Pierre: “Le Role du Parlement Dans Les Démocraties Contemporaines”, *Le Parlement, Aujourd’hui*, Ed.: Alain Bockel, Dominique Rousseau, Henry Roussillon, İstanbul, Galatasaray Üniversitesi Yayınları, Beta Basım Yayım, 2005

Merle, Roger/Vitu, André: *Traité de Droit Criminelle*, Cujas, Paris, 1967

Moine, André: “L’irresponsabilité politique du Président de la Vème République”, <http://www.droitconstitutionnel.org/congresNancy/comN6/moineTD6.pdf>, 20.12.2015

Morabito, Marcel: “La Responsabilité du Chef de l’Etat”, *Journal of Constitutional History*, 28/II 2014, ss. 43-49

Oder, Bertil Emrah: “Yeni Nesil Güçlendirilmiş Yürütme İçin Öngörüler”, *Güncel Hukuk*, Temmuz 2014/7-127, ss. 22-24

Önder, Salih: *Türk Parlamenter Sisteminde Cumhurbaşkanının Rolü*, Ankara, TurhanKitabevi, 2007

Özbek, Veli Özer/Kanbur, M. Nihat/Bacaksız, Pınar/Doğan, Korumay/Tepe, İlker: *Türk Ceza Hukuku Genel Hükümler*, Ankara, Seçkin, 2010

Özbudun, Ergun: *Türk Anayasa Hukuku*, 10. Bası, Ankara, Yetkin, 2009

Özcan, Hüseyin: “Cumhurbaşkanının Yasama Ayrıcalıkları”, Prof. Dr. Hüseyin Ülgen’e Armağan, Cilt: 2, İstanbul, Vedat, 2007, pp. 2167-2174

Özcan, Hüseyin: Yasama Bağışıklıkları, Ankara, Seçkin Yayıncılık, 2006

Özer, Attila: Anayasa Hukuku, 3. Bası, Ankara, Turhan, 2009

Özsoy, Şule: Başkanlı Parlamenter Sistem, İstanbul, XII Levha, 2009

Öztürk, Bahri/Erdem, Mustafa Ruhan: Ceza Hukuku ve Güvenlik Tedbirleri Hukuku, 9. Bası, Ankara, Seçkin, 2006

Öztürk, Bahri: “Bir Ceza Mahkemesi Olarak Anayasa Mahkemesi ‘Yüce Divan’ ”, Anayasa Yargısı Dergisi, Yıl: 1995, Cilt: 12, pp. 59-108

Pluen, Olivier: “L’inapplicabilité du nouveau régime de responsabilité du président de la République”, R.D.P., sayı: 5, 2009, pp. 1401-1429

Reynes, M. François: Le Quinquennat, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Université Panthéon-Assas, 2013

Rougeaux, Jean-Pierre: “La Haute Cour de Justice Sous La Vè République”, R.D.P., Yıl: 1978, sayı: 4, pp. 1019-1053

Sabuncu, Yavuz: Anayasaya Giriş, 14. Baskı, Ankara, İmaj, 2009

Saygılı, Abdurrahman: “ ‘Seçimle Gelen Kral’a Bir Adım, Diktatörlüğe ise Bir Çeyrek Kala”, Güncel Hukuk, Temmuz 2014/7-127, ss. 16-19

Séguir, Philippe: La Responsabilité Politique, Paris, PUF, 1998

Sevinç, Murat: “Güncel Gelişmelerin Işığında, 1982 Anayasası’na Göre Cumhurbaşkanı”, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, Yıl: 2002, Cilt: 57, sayı: 2, pp. 109-137

Sevinç, Murat: Anayasa Yazıları, Ankara, İmaj Yayınevi, 2010

Sezginer, Murat: Günümüz Demokrasilerinde Kuvvetler İlişkisi ve 1982 Anayasası’nda Sorunlar, Ankara, Seçkin, 2010

Soysal, Mümtaz: 100 Soruda Anayasanın Anlamı, 11. Bası, İstanbul, Gerçek Yayınevi, 1997

Şahin, Kemal: “Cumhurbaşkanının Cezai Sorumluluğu”, Prof. Dr. Vecdi Aral’a Armağan, Kocaeli Üniversitesi Hukuk Fakültesi, Kocaeli, 2001, ss. 247-270

Tadros, Victor: *Criminal Responsibility*, New York, Oxford University Press, 2007

Tahmazoğlu Üzeltürk, Sultan: “Cumhurbaşkanının Halk Tarafından Seçilmesi”, *Güncel Hukuk*, Temmuz 2014/7-127, ss. 20-21

Teziç, Erdoğan: *Anayasa Hukuku*, 13. Bası, İstanbul, Beta, 2009

Toroslu, Nevzat: *Ceza Hukuku Genel Kısım*, 14. Bası, Ankara, Savaş Yayınevi, 2009

Tosun, Öztekin: *Suç Hukuku Dersleri*, İstanbul, Sermet Matbaası, 1967

Tunç, Hasan/Bilir, Faruk/Yavuz, Bülent: *Türk Anayasa Hukuku*, Ankara, Asil Yayın Dağıtım, 2009

Turpin, Dominique: *Droit Constitutionnel*, 3. Bası, Paris, PUF, 1997

Vedel, Georges: *Manuel Elémentaire de Droit Constitutionnel*, Paris, Dalloz, 2002

Yanık, Murat: *Yüce Divan*, İstanbul, Derin Yayınları, 2008

Yaşar, Yusuf/Kırıt, Emrah: “Cumhurbaşkanlarının Siyasi ve Hukuki Sorumluluğu”, *Radikal Gazetesi*, 19.12.2006, <http://www.radikal.com.tr/Radikal.aspx?aType=RadikalHaberDetay&ArticleID=800717&Date=31.07.2010&CategoryID=99>, 16.12.2015

Yayla, Yıldızhan: *Anayasa Hukuku Ders Notları*, 2. Bası, İstanbul, Filiz Kitabevi, 1986

Yazıcı, Serap: *Başkanlık ve Yarı-Başkanlık Sistemleri*, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2002

Yıldız, Ferhat: “Cumhurbaşkanının Cezai Sorumluluğu”, *Terazi Hukuk Dergisi*, Cilt: 9, Sayı: 100, Aralık 2014, ss. 182-188

Yücel, Bülent: *Parlamente Hükümet Sisteminin Rasyonelleştirilmesi ve Türkiye Örneği*, Ankara, Adalet Yayınevi, 2009

Zengin, Mürteza: *1982 T.C. Anayasasına Göre Cumhurbaşkanının Vatana İhaneti*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul, 1996